

“Âyânlar Çağı”nda Antalyalı Bir Hânedân: Tekelioğulları (1770-1814)

Evren Dayar*

A Dynasty of Antalya in the “Age of the Ayans”: Tekelioğulları (1770-1814)

Abstract ■ This paper deals with the Tekelioğulları dynasty, an important provincial power in Antalya in the second half of the 18th century. In the paper, turning points of the Tekelioğulları family history, how they came to power in spite of the other strong families they competed with, their relations with the capital and finally, their revolt against the imperial centre are examined. Two reasons behind the regional domination of the family are particularly emphasized in the paper. The first one was the support of the people, which essentially stemmed from the *âyân* function of the family. Another reason the power of the family increased was the empire’s policy which was based on negotiating with the provincial notables in the last part of the 18th century and the beginning of the 19th century. The most important feature of the negotiation policy for the empire was to use the provincial notables as the representatives of the capital while preventing them from becoming an alternative power for the empire. For this preventative purpose, the empire frequently resorted to confiscation, thus succeeding both in establishing a balance between the provincial powers and the centre and generating income for the treasury. The Tekelioğulları dynasty, on the other hand, ruled Antalya and its districts for years, with the support of the provincial society in an area where there were endless conflicts between families. The family took advantage of the opportunities offered by the provincial politics that regulated the relations of the empire with the region. However, neither the support of the provincial society to the family implied absolute loyalty, nor did the provincial politics of the capital remain unchanged. As a matter of fact, the change in the negotiation-based provincial policy of the empire with the reign of Sultan Mahmud II had an impact on the fate of the family, which resulted in a revolt and exile.

Keywords: Antalya, Tekelioğulları, revolt, Mahmud II.

* Antalya Büyükşehir Belediyesi.

Bu makalenin kronolojik çerçevesinin belirlenmesinde, ailenin kurucusu Hacı Osman’ın mütesellim olarak atanması ile isyanın bastırıldığı tarih esas alınmıştır.

Giriş

Tekelioğulları veya bölgede bilinen adıyla Hacı Osmanoğulları,¹ Osmanlı tarihçiliğinde “âyânlar çağı”² olarak adlandırılan dönemin sonlarında Antalya ve çevresinde önemli bir güç odağı olarak ortaya çıktı. Ailenin bölge üzerinde 1780’lerde başlayan kesintisiz hâkimiyeti 1814’e kadar devam etti. Bu hâkimiyeti sonlandıran ise 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı’nın bitmesiyle II. Mahmud’un uygulamaya koyduğu âyânları hedef alan merkezileşme siyaseti oldu.³

Tekelioğullarının güç ve nüfuzunu arttıran koşullar, 17. yüzyılda başlayarak imparatorluk genelini etkisi altına alan bir dizi mali⁴ ve askeri⁵ dönüşümün

- 1 Ailenin Teke Sancağı dâhilindeki şöhretleri kurucularının adına atfen Hacı Osmanoğullarıdır. Tekelioğulları adıyla anılmaları ise isyanlarının bastırılmasından sonra gerçekleşmiştir. Bkz. BOA. HAT. 1224/47850.
- 2 Bruce McGowan, “Âyânlar Çağı 1699-1812”, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, c. II, ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert, çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper (İstanbul: Eren Yay., 2004), s. 785.
- 3 II. Mahmud’un merkezileşme siyasetine ilişkin bkz. İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), s. 35-59; Özcan Mert, “II. Mahmud Döneminde Taşradaki Merkezileşme Politikası”, *Türkler Ansiklopedisi*, 1999, XIII, s. 720-730.
- 4 Mali dönüşüm süreci, 17. Yüzyılın sonlarından itibaren tımar ve hâs arazilerine ait gelirlerin, genellikle üç yıllığına hazine adına iltizam edilmesiyle başlamıştı. Zaman içinde bu süre kısıtlaması kaldırılmış, gelir kaynaklarının tasarruf hakkı mültezimlere ömür boyu verilmişti. Malikâne olarak bilinen bu uygulama geniş bölgeler üzerinde mültezimlere kısmi bir mülkiyet hakkı tanıyordu. İltizam sisteminin özelliklerinden bir diğeri, mültezimlerin mukata’alarını daha küçük birimlere bölüp bunların tasarruf haklarını ikinci mültezimlere devredebilmeleriydi. Bu uygulama, hâs gelirlerine ya da iltizam aldıkları devlet gelirlerine sahip olan kapıkulu veya valiler gibi yüksek rütbelilerin bu kaynakları yerel mültezimlere devretmesine olanak sağladı. Bkz. Halil İnalçık, “Askeri ve Mali Dönüşüm (1600-1700)”, *Devlet-i ‘Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yay., 2020), s. 58-59.
- 5 Taşra ileri gelenlerinin gücünü arttıran askeri dönüşüm 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı’nın arifesinde tamamlanmıştı. Bu dönüşümün neticesinde Osmanlılar profesyonel bir ordudan büyük ölçüde yerel, gönüllü ve milis temelli bir orduya geçmişti. Fakat 1768’de Rusya’ya savaş ilan ettiğinde imparatorluk büyük bir seferberlik için tamamen hazırlıksız yakalanmış, insan gücünün yanı sıra askerlerin seferber edilmesinden ikmal ve iaşesine kadar birçok hususta taşradaki büyük ailelere muhtaç kalmıştı. Bu nedenle, 1768-1774 Savaşı ile başlayan ve 1812’de Bükreş Antlaşması’nın imzalanmasıyla sonlanan sürekli savaşlar dönemi, asker tedarik sürecinde taşra ileri gelenlerini başkentten en önemli kaynağı haline getirmişti. Bkz. Virginia Aksan, *Osmanlı Harpleri 1700-1870: Kuşatılmış Bir İmparatorluk*, çev. Gül Çağalı

sonucuydu. Bu dönüşüm, aileye önce şehir âyânı olma, daha sonra mütesellimlik ve valilik makamlarına gelerek Anadolu'nun büyük hânedânları⁶ arasına girme fırsatı vermişti. Tekelioğulları, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu Akdeniz'deki tarımsal ürünlere yönelik talebin artmasından da yararlanmış, özellikle Napolyon Savaşları döneminde Antalya Limanı'ndan ihraç edilen tahıl ailenin servet kaynakları arasında yer almıştı.⁷

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra Tekelioğullarının nüfuzunu arttıran ve onları bölgenin diğer büyük ailelerinden farklılaştıran iki neden vardı. Her şeyden önce aile, isyan günlerinde bile desteğini aldığı ahali üzerinde belirli bir etkiye sahipti. Aileye verilen destek Tekelioğullarının âyânlık vazifesiyle, başka bir ifadeyle ahali temsilcisi olmasıyla ilişkiliydi.⁸ Fakat bu destek mutlak bir sadakat anlamına gelmiyordu. Çünkü âyânların ahali temsilcisi olarak öne çıkmalarıyla birlikte, Antalya ahali tercihleriyle yerel siyaseti etkileyebilecek araçlara sahip olmuş;⁹ Tekelioğulları ile diğer aileler arasında yaşanan rekabette, tercihini genellikle Tekelioğullarından yana kullanmıştı.

Güven, (İstanbul: İş Bankası Yay., 2010), s. 134-137; Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, (İzmir: Akademi Kitapevi, 1999), s. 105-113.

6 Bu çalışmada Yücel Özkaya'nın "âyân" ve "hânedân" tanım ve ayrımını esas aldım. Bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, (Ankara: TTK, 1994), s. 293 vd.

7 Genel olarak âyânların güçlerini ne ölçüde imparatorluğun yaşadığı mali ve askeri dönüşüme ne ölçüde ticari girişimlerine veya büyük çiftliklere borçlu olduğu tartışmalı bir konu olsa da, makalenin ilgili bölümlerinde de göstermeye çalışacağım gibi bunların tümü Tekelioğullarının nüfuz kaynakları arasında yer almış görünmektedir. Âyânların nüfuz kaynaklarına ilişkin tartışma için bkz. Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, çev. Zeynep Altok (İstanbul: Tarih vakfı Yurt Yayınları, 2010), s. 54-56.

8 17. yüzyıldan itibaren düzenli olarak alınan nakdi bir vergiye dönüşen avârizin yerel topluma tevziinde oynadığı rol, âyânı ahalinin temsilcisi haline getirmişti. Bu nedenle Halil İnalçık, âyânların birçok bölgede valilerin keyfi vergi toplama teşebbüslerine karşı koyduğunu ve halkın kendilerini desteklediğini yazmıştır. Bkz. İnalçık, "Askeri ve Mali Dönüşüm (1600-1700)", s. 47 vd.

9 Bu, Antalya'ya özgü bir durum olmayıp, âyânların etkili olduğu şehirlerin birçoğunda gözlemlenebilecek bir gelişmeydi. Nitekim bu hususun önemine dikkat çeken ve bu süreci taşranın siyasallaşması olarak tanımlayan Ali Yaycıoğlu, âyânın yerel toplulukların rızasını almak için birbirleriyle rekabet ettiğine ve yerel topluluklar içinde de farklı hizipler oluştuğuna değinir. Bkz. Ali Yaycıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, (Stanford: Stanford University Press, 2016), s. 79 ve 117 vd.

Tekelioğulları, 18. yüzyılın son dönemleri ile 19. yüzyılın başlarında imparatorluğun taşra ileri gelenleriyle yürüttüğü müzakere siyasetini de nüfuzunu tahkim etmek için kullanmayı başarmıştı.¹⁰ Esasında bu siyaseti var eden koşullar, başkent, taşrada söz sahibi olmak amacıyla yerel güç odaklarını yönetim mekanizmasına dâhil etmesinden kaynaklanıyordu. Fakat merkezi iktidar açısından bu siyaset, taşra seçkinlerini alternatif bir güç odağına dönüştürme potansiyeline sahipti. Bu nedenle başkent, hem merkez ve taşra seçkinleri arasında, hem de belirli bir bölgedeki seçkinler arasında bir denge kurmayı gözetmiş, bu amaç doğrultusunda sık sık müsaderelelere başvurmuştu. Taşra ileri gelenleri ise verecekleri hizmetlerin karşılığında servet ve statülerine ilişkin hak iddialarını başkentle müzakere etmiş; böylece varlıklarına yönelik ciddi tehdit potansiyeli taşıyan imparatorluğun taşra siyasetini fırsata çevirebilmişti.

Kısacası, Tekelioğulları, sahip olduğu ahali desteğinin yanı sıra, aileler arası çatışmaların hâkim olduğu bir coğrafyada, imparatorluğun bölgeyle ilişkilerini düzenleyen ve güçlü aileler arasında denge kurmayı gözetken taşra siyasetinin sunduğu imkânlardan rakiplerinden çok daha fazla yararlanmış, uzun yıllar boyunca bölgenin en güçlü ailesi olmayı başarmıştı. Nitekim ailenin isyan ve tenkille sonuçlanan akıbeti üzerinde de II. Mahmud dönemiyle birlikte imparatorluğun müzakere temelli taşra siyasetinin değişmesi etkili olmuştu. Bu makalede, Tekelioğullarının aile tarihleri ve bölgesel nüfuz kaynakları, esas olarak bu çerçevede anlaşılmalı çalışılacaktır. Fakat daha önce, Tekelioğullarına dair bugüne kadar yazılanların kısa bir değerlendirilmesi yapılacak, konunun tartışılacağı yerel bağlamın önemine işaret edilecektir.

Literatür ve eleştirisi

Antalyalı Dimitri Danieloğlu (Zanailoğlu), 1850’de kaleme aldığı seyahatnamesinde, Tekelioğullarından şehir ahalisinin karakterini belirlemiş bir isyanın

---

10 Başkentten taşra siyasetinin ana hatları, bu makalenin kavramsal çerçevesini oluştururken istifade ettiğim Yaycıoğlu’nun kitabında çizilmiştir. Yaycıoğlu, 18. yüzyıl boyunca taşra ileri gelenlerinin başkentle sözleşmeye dayalı ilişkilerde bulunan; mali, idari ve askeri girişimciler olarak hareket etmeye başladığını iddia eder ve bu ilişkilerin, resmi bir statü, mülk ve yaşam güvencesi olmaksızın, değişken bir ortamda, tekliflere, kabullere, retlere ve karşı tekliflere dayandığını vurgular. Bu ilişkide her iki taraf da hizmet ve çıkarlarını müzakere ederek kendilerine faydalı olacak anlaşmaya varan “ortaklar” gibi hareket etmektedir. Yaycıoğlu, çatışmanın bu müzakerelerin bir parçası olduğunu söyler. Bkz. Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 67-68.

faili olarak bahseder. Danieloğlu'na göre, Rum veya Müslüman Antalyalıların iki özelliği vardır; onlar hem kahraman, hem fanatiklerdir. Kahramanlıkları kendi kendine olmamış, bu özelliklerini yüzyılın başındaki büyük isyandan tevarüs etmişlerdir. Şehrin her iki halkı da Sultan Mahmud'a "diş bilemişler" ve –mecburen– onu devirmeye çalışan tarafta yer almışlardır.¹¹ 1911'de Antalya Tarihi'ni yazan Klimentos Iatridou ise 19. yüzyılın başlarında imparatorluk merkezini iki yıl uğraştırmış olan isyandan bahsederken, Tekelioğullarının şehrin Hıristiyan sakinlerini de silahlandığını ve Rumların, Müslüman hemşehrileriyle birlikte imparatorluk ordularına karşı yiğitçe savaştığını belirtmiştir.¹²

Tekelioğulları ve isyanlarına ilişkin başkentin iddiaları ise bu yerel anlatılardan tamamen farklıdır. Sözelimi 1808-1821 dönemi olaylarının tarihçisi Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi, ailenin Teke Sancağı'nda tegallüb ile muktedir olduğunu yazmıştır.¹³ Daha sonra Cevdet Paşa tarafından da tekrar edilen bu iddia,¹⁴ imparatorluğun son dönem tarihçilerinin taşra ileri gelenlerini merkezi otoriteye meydan okuyan ve modernleşme çabalarını engelleyen zorbalara olarak gören olumsuz bakışını dikkat çekici şekilde özetlemektedir.¹⁵ Genel olarak 1770 ilâ 1820 arasındaki dönemi, Batılılaşmaya yönelik ilk girişimlerin başladığı, aynı zamanda başarısızlığa uğradığı bir "çöküş dönemi" olarak gören bu söylem 1960'lara kadar Cumhuriyet dönemi tarihçilerine de hâkim olmuştur.¹⁶

11 D. E. Danieloğlu, *1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati*, çev. Ayşe Özil, (İstanbul: Suna İnan Kıraç Vakfı, 2010), s. 146.

12 Klimentos Sp. Iatridou, *Synoptiki Istoría Attaleias*, (Attaleia: N. K. Meli, 1911), s. 108.

13 Şânîzâde Atâullah Efendi, *Tarih-i Şânîzâde*, c. II, (İstanbul: Süleyman Efendi Matbaası, 1284), s. 223.

14 Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. X, (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1309), s. 148.

15 Yerel bakış açısı bu gibi değerlendirmeleri taraflı olmakla itham eder. Nitekim Eğirdirli Seyyah Karçınzade Süleyman Şükrü, 20. yüzyılın başlarında neşrettiği *Seyahatü'l-Kübra* adlı kitabında, "fakirlerin koruyucusu" olarak tanımladığı –Tekelioğullarının amansız düşmanı– Yılanlıoğlu Musa hakkında Osmanlı vakanüvisti Ahmet Vasıf Efendi'nin yazdıklarını kıyasıya eleştirir. Süleyman Şükrü'ye göre Vasıf Efendi "zalimi mazlum, masumu münafık işiterek, aslını araştırmadan tarihe kayıt düşürmekte" ve meseleleri gerçeğe tamamen zıt şekilde aksettirmektedir. Süleyman Şükrü vakanüvistin tarihçiliği hakkında şunları yazar: "Eski tarihçilerin padişahımız ve halifemiz hazretlerine verdikleri malumat ve tarihe yürüttükleri, günün olaylarını bildiren kayıtlar hep böyle ise geçmişte olan hadiselerin hakikatini derin sırlar içinde bıraktıkları için binlerce esef." Bkz. Karçınzade Süleyman Şükrü, *Seyahatü'l-Kübra: Büyük Seyahat*, yay. Salih Şapçı, (Eğirdir: Eğirdir Belediyesi Yay., 2005), s. 74.

16 Tarih yazıcılığına dair genel bir değerlendirme için bkz. Yayıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 9-15.

Başkent'in Tekelioğullarına yönelik olumsuz bakışı, anlatsal ifadesini Fazlı Necib'in *Dehşetler İçinde* adlı romanında bulmuştur.¹⁷ “Koyu bir Nizâm-ı Cedîd taraftarı” olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın Yeniçerilerle mücadelesini ve III. Selim'in tahtan indirilmesi sonrasında valilik görevinden azledilerek Tekelioğulları tarafından öldürülmesini konu edinen roman, 1909-1910'da Selanik'te basılmıştı. Yeniçeriler ile taşra ileri gelenleri arasında, yenilikleri hedef alan üstü kapalı bir kolisyon bulunduğunu varsayan romanda, Abdurrahman Paşa; İstanbullu, iyi eğitim almış, tek gayesi vatanına hizmet etmek olan idealist bir devlet adamı olarak temsil edilmiştir. Paşa'nın infazına memur edilen metegallib Tekelioğulları ise açgözlü ve hasis, sadece kendi çıkarlarını düşünen bir ailedir.¹⁸ Fazlı Necib'in Nizâm-ı Cedîd taraftarı Abdurrahman Paşa ile taşralı bir yenilik düşmanı olarak Tekelioğullarını karikatürleştirdiği bu tablo, imparatorluğun son döneminde tarihçilerin taşra ileri gelenlerine yönelik olumsuz değerlendirmeleriyle büyük ölçüde uyuşmaktadır.

Fazlı Necib'in romanının yayımlanmasından sonra, Naci Kum'un Antalya Halkevi mecmuası *Çağlayan*'da neşrettiği bir destan haricinde¹⁹ Cumhuriyet döneminin başlarında Tekelioğullarına neredeyse hiç ilgi gösterilmemiştir. Bu ilgisizlik, Süleyman Fikri'nin 1955'te yayımladığı ve meseleyi bilimsel değil, edebi bir çerçevede ele aldığı kitabına kadar devam etmiştir. Erten, mahalli rivayetleri kaynak olarak kullandığı kısa monografisinde yerelin hassasiyetleri ile devlet merkezli tarihçiliğin arasında kalmıştır.²⁰ Nitekim Erten taşra ileri gelenlerine yönelik olumsuz bakış açısını pek sorgulamadan kabullense de kitabının girişinde “Antalya'nın yetiştirdiği kıymetli ailenin oğullarına” saygısını sunmuş, kullandığı yerel kaynakların da etkisiyle, özellikle Tekelioğlu Hacı Mehmed'den oldukça olumlu bahsetmiştir.²¹

Tekelioğullarını ve isyanlarını ele alan akademik çalışmalara ise daha ziyade merkezîyetçi bir bakış açısı hâkim olmuştur. Mesela Adil Sivrikaya'nın 1966'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki defter serilerinden faydalanarak hazırladığı ve kendisinden sonraki araştırmaları –özellikle de Ahmet Halaçoğlu'nun

17 Fazlı Necib, *Dehşetler İçinde*, *İnceleme-Metin*, haz. Bedia Koçakoğlu, (Konya: Palet Yay., 2014).

18 Necib, *Dehşetler İçinde*, s. 94-95, 130-138.

19 Destanda aileyi isyana sürükleyen gelişmeler Tekelioğullarının gözünden anlatılmış ve “İstanbul'dan çıktı katlime ferman, aradım derdime bulamadım derman” veya “Tablada besledim bir saçlı doru, üstüne binenin yok mudur zoru?” dizlerinde olduğu gibi, isyanın sorumlusu olarak İstanbul gösterilmiştir. Bkz. Naci Kum, “Tekelioğlu Türküsü”, *Çağlayan*, I/VII, (1936), s. 5, 8.

20 Süleyman Fikri Erten, *Tekelioğulları*, (İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1955).

21 Erten, *Tekelioğulları*, s. 7, 36-37.

çalışmasını– içeriği açısından fazlasıyla etkileyen mezuniyet tezi bu açıdan değerlendirilmelidir.²² Fahrettin Tızlak'ın XIII. Türk Tarih Kongresi'nde sunduğu ve Tekelioğulları İsyanı'nı ele aldığı bildirisinde de 18. yüzyılın sonlarını “çöküş dönemi” olarak niteleyen tarihçiliğin iddiaları paylaşılmış, anlatısal örneğini Fazlı Necib'in romanında veren taşra ileri gelenlerine yönelik söylemin dışına çıkılmamıştır.²³ Büyük ölçüde Sivrikaya'nın tezinin tekrarı niteliğinde olan Ahmet Halaçoğlu'nun 2002'de yayımladığı kitabında da konu tıpkı mezkûr tezde olduğu gibi devlete itaatkârlık veya itaatsizlik bağlamında ele alınmıştır.²⁴

Yüksel Çelik, Hüsrev Paşa'nın biyografisini yazdığı kitabında Tekelioğlu İsyanı'na da değinmiştir. Kitabın özellikle Hüsrev Paşa'nın Teke seraskerliğini ele aldığı bölümü, isyanın bu aşamasını başkent nazarından ayrıntılı olarak vermektedir. Ne var ki Çelik hâsseten Tekelioğullarını incelemediğinden bu hususta analitik bir çözümlemeye girişmemiştir.²⁵ Son olarak, Fahrettin Tızlak, 2018'de sunduğu bir tebliğde aile tarihine ana hatlarıyla değinmiştir. Fakat bu sunumda ailenin Antalya'da nüfuz kazandığı ilk dönemlerden çok az bahsedilirken,²⁶ ailenin

22 Adil Sivrikaya, *Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa*, (Mezuniyet Tezi: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966).

23 Fahrettin Tızlak, “Tekelioğlu İsyanı”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, III/I, (Ankara: TTK, 2002).

24 Özgün çok az yönü olan bu çalışmada, Sivrikaya'nın cümlelerinin tamamen veya çok az değişiklik yapılarak kaynak gösterilmeden kullanıldığı paragraflar vardır. Halaçoğlu'nun çalışması konuya yaklaşım açısından da Sivrikaya'nın teziyle büyük ölçüde benzerdir. Bkz. Ahmet Halaçoğlu, *Teke (Antalya) Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa ve Faaliyetleri*, (Isparta: Fakülte Kitapevi, 2002).

25 Yüksel Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa -II. Mahmud Devrinin Perde Arkası-*, (Ankara: TTK, 2013), s. 102-124.

26 Tekelioğullarının kökenleri ve aile tarihinin erken dönemlerinin yanı sıra, ailenin yerel toplumla ilişkilerinin anlaşılması açısından da önemli bir kaynak olan Antalya şer'iyye sicillerinin 19. yüzyıldan öncesine tarihlenen ciltlerinin günümüze ulaşmaması –muhtemelen isyan döneminde yanmış veya yakılmıştı– büyük bir eksikliktir. Anadolu Ahkâm Defterleri ise bu eksikliği kapatmak için yeterli veri sunmamaktadır. Böyle bir eksiklik, epigrafik ve edebi kaynakların yanı sıra konsolosluk kaynaklarını daha önemli hale getirmektedir. Bu makalede, aile tarihinin erken dönemleri yazılırken, muhtemelen Kıbrıs ya da Sakız'da bulunan ama şehirle de ilişkisi olduğu anlaşılan Fransız Konsolosluğu menşeli rapor ve mektupların Fransızca orijinaleri ile İspanyolca çevirilerinden yararlanılmıştır. Öte yandan yüzyılın ikinci yarısında Antalya'da daimi olarak ikamet eden bir konsolos olmadığından, bu rapor ve mektupların muhtevası sınırlıdır. 18. yüzyılda Antalya'daki Fransız konsolosların listesi için bkz. Octave Teissier, *Inventaire des Archives Historiques de la Chambre de*

kökenine ilişkin yapılan tartışma haricinde²⁷ aile tarihine dair yeni bir yorumda bulunulmamıştır.

Kıscacası, genel olarak akademik çalışmalar, aile ve isyanlarının tarihini, Albert Hourani ve Halil İncılık gibi tarihçilerin çalışmaları sonucunda 1960’lardan itibaren ciddi tenkitlere uğrayan “çöküş dönemi” tarihçiliği çerçevesinde ele almıştır.²⁸ Bu bakış açısının –belgelerin tek taraflı yorumlanması haricinde– en büyük sorunu ise tarihi “reformcu merkez” ve “muhafazakâr taşra” kutuplaşması içine yerleştirmesi, taşranın kendi içinde herhangi bir dönüşüm dinamiği taşıma ihtimalini bütünüyle yok saymasıdır.

Doğu Akdeniz’in büyük hânedânlarından birinin tarihini, yerel toplum ve başkent ile ilişkilerinin özelliklerini dikkate alarak incelemeye çalışan bu makale, Tekelioğulları üzerine daha önce yapılmış çalışmaların oluşumuna katkı sunduğu bilgi birikiminden faydalanmıştır. Bununla birlikte, yerelin bakış açısını ve önceliklerini de dikkate almaya gayret eden bu makalenin Tekelioğullarının nüfuz kaynakları, yerel toplumla ilişkileri ve isyanına dair yorumları, aile tarihini ele alan önceki çalışmalardan büyük ölçüde farklıdır. Sonuç bölümünde de tartışılacağı üzere bu makalede Tekelioğulları, bu güne kadar genellikle iddia edildiğinin aksine, eşkıya veya mütegalib olarak değil;²⁹ şehrin gelişimi üzerindeki etkileri, yerel

---

Commerce de Marseille, (Marseille: Typographie et Lithographie Barlatier-Feissat Père et Fils, 1878), s. 159-160.

27 Tebliğinde ailenin Elmalı kökenli olabileceğine dair bir açıklama getiren Tızlak’ın bu iddiasına katılmak güçtür. Her şeyden önce Antalya, İstanos, Burdur, hatta Yatağan’da dahi birçok mülk ve kamusal yatırımı bulunan ailenin Elmalı’da çok az mülkü vardır. Tızlak’ın iddiasını temellendirdiği 1780 tarihli belgede ise “*medine-i Elmalı sükkânından olub*” Antalya’nın yaylası İstanos’a çağırılarak öldürülen Antalya Âyanı Deli Bekir’den bahsedilir ve Bekir’in Elmalı’daki menkulleri listelenir. Ne var ki belgede Bekir’in adı sehven yazılmış olmalıdır, zira bahsedilen Deli Bekir 1794’te eceliyle ölen Hacı Osman’ın oğludur. Belgenin rivayet ettiği İstanos’ta “*bi-gayri hakkın*” öldürülen kişi ise Hacı Osman olmalıdır. Elmalı menşeli bu belge, Hacı Osman’ın öldürülmesi ve daha sonra aralarında Elmalı ahalisinden Kara Muradzade Halil Ağa’nın da bulunduğu hasımları tarafından mülklerine el konulmasıyla ilgili bir muhalefat meselesinin sadece Elmalı’yı ilgilendiren safahatına ilişkin hazırlanmış olmalıdır. Söz konusu belge ve Tızlak’ın yorumu için bkz. BOA. D. BŞM. MHF. 65/47; Fahrettin Tızlak, “Antalya’da Bir Ayan Ailesi: Hacı Osman Hanedanı”, *Uluslararası Antalya Kongresi Antalya Kitabı I*, (Konya: Palet Yayınevi, 2018), s. 98.

28 Yayınoğlu, *Partners of the Empire*, s. 10.

29 Taşra ileri gelenlerinin mütegalib ve eşkıya olarak nitelenemeyeceği, âyanların, kendilerini ahaliye sevdirmeyi genellikle başardıkları son dönemlerde yapılan çalışmalarda vurgulanan

toplumla kurdukları ilişki ve imparatorluğun gerçek gücünden çok şey kaybettiği bir dönemde, başkentin taşraya nüfuz etmesinde –Ariel Salzman’ın “*iktidarın yatay yayılışı*” adını verdiği süreçte³⁰ oynadıkları rol açısından değerlendirilmiştir. İsyân hadisesi ise özellikle Erten ve sonraki dönem tarihçilerinin iddia ve ima ettiklerinden farklı olarak, İbrahim Bey’in bir çılgınlık anında karar verdiği bir girişimden ziyade, imparatorluğun değişen taşra siyasetinin sonucu olarak yorumlanmaktadır.

Aile tarihinin ana hatları

Antalya, aynı isimle anılan körfezin kıyısında, geniş bir ovanın Akdeniz’le bulunduğu, şehrin doğal eşiği olan bir plato üzerinde kurulmuştur. Şehrin kurulu olduğu bu plato, körfezin batısında Akdeniz’e paralel uzanan dağ sıraları ve doğusundaki Manavgat Nehri ile nehrin kuzeyinden itibaren kısa mesafede büyük irtifalara ulaşan dağlarla sınırlanmıştır. Antalya’yı batısından ve doğusundan kuşatan bu dağların engebese sadece kuzeydeki geniş ovanın bulunduğu sahada zayıflar. Ne var ki bu ovanın hemen ardında, kuzeyden güneye doğru uzanan çetin ve engebeli bir başka dağ silsilesi başlar ve Antalya’yı Anadolu’nun içbölgelerinden yalıtır.³¹

Bu bölge, ana hatlarıyla tarihi Teke-İli’nin coğrafi sınırlarını oluşturur.³² İmparatorluğun son dönemlerine kadar Teke coğrafyası, ulaşımı güç, genellikle tarıma elverişsiz,³³ bir bütün olarak Anadolu’nun en çetin, engebeli coğrafi böl-

---

bir husustur. Örnek için bkz. Robert W. Zens, “Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)”, *International Journal of History Studies*, 3/3 (2011), s. 445-446.

30 Ariel Salzman, *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Régime’i*, çev. Ayşe Özdemir (İstanbul: İletişim Yay., 2011), s. 34.

31 Hüseyin Saraçoğlu, *Akdeniz*, (Ankara: MEB Yay., 1989), s. 117, 199-200, 277.

32 Mehmet Ak, “Teke Adı ve Yöresi Üzerine”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30 (2018), s. 1021-1022. Doğuda Eşen Çayı, batıda Köprü Çayı, kuzeyde ise Torosların çizdiği bu coğrafi sınırlar 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar mülki taksimatı da belirlemiştir. 18. yüzyılın ortalarındaki bölümlenmeye göre Anadolu Eyaleti’ne bağlı olan Teke Sancağı’nın idari sınırları içinde; Antalya, Kalkanlı, Kaş, Finike, Iğdır, Elmalı, Kızılkaya, Karahisar-Teke (Serik-Aksu) ve Mükerrer Kömi (Melli) kazaları yer alıyordu. Bkz. BOA. D. MKF.d. 29752; TS. MA. d. 6762.

33 Bölgenin sahil şeridindeki ovalar tarıma elverişli olmakla birlikte, bir süre boş bırakıldığına iklim ve çevre koşulları nedeniyle sıtma yatağına dönüşebilmektedir. Dolayısıyla, bu ovaların zirai açıdan verimli olması için istikrarlı bir şekilde işlenmesi gerekmektedir. Sıtmanın bölgedeki etkinliği hakkında bkz. Evren Dayar, “Antalya’da Sıtma”, *Cedrus*, VI (2018), s. 649-657; bölgenin en verimli arazisi olan Köseliler Çiftliği’nin beşeri sebepler nedeniyle

geleri arasında gösterilmiştir. Bölgenin tarihini belirleyen bu koşullar, coğrafyayı, fiziki niteliğiyle, üretim kültürüyle, iktisadi etkinliğiyle, ticari ilişkileriyle kendine özgü karakter sergileyen ve birbirleriyle çok az iletişim kuran bağımsız bölümlere ayırmıştır.³⁴ Bu bölümlerin merkezinde yer alan ve “*sınır-ı deryâ ve serhâd*” bir şehir olan Antalya, Mısır’la ticari ilişkilerinin sürekliliği³⁵ ve ilk Arap akınlarından itibaren var olduğu bilinen yoğun Arap tüccar nüfusu³⁶ nedeniyle yönünü, Anadolu’dan çok Mısır’a dönmüştür. Konargöçerlerin yaşadığı dağlık Teke-İli coğrafyası ise 20. yüzyılın ortalarına kadar iletişim imkânlarından büyük ölçüde mahrum kalmış,³⁷ herhangi bir mübadelenin güç olduğu bu coğrafyada aşiret düzeni toplumsal yapıya hâkim olmuştur. Kıyı ovalarında sıtmanın kesin-tisiz hâkimiyeti veya bu bölgelerin 19. yüzyılın başlarına kadar korsan tehdidinde açık kalması³⁸ gibi nedenler konargöçerlerin iskânını güçleştirirken, imparatorluk kültür ve siyasetiyle –tam olarak– bütünleşmelerinin önünde engel teşkil etmiş-

---

birkaç on sene içinde bataklığa dönüşümü şurada özetlenmiştir: Dayar, “Antalya’da Sıtma”, dipnot 41.

34 Bu bölümlerin ayrıntılı tasviri için bkz. Saraçoğlu, *Akdeniz*, s. 167 vd., 179 vd., 227 vd. Bu farklı bölümler bölgenin siyasi ve toplumsal hayatı üzerinde belirleyici olmuştur. Nitekim Süleyman Fikri, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde bile bu bölümlerin bazılarında ortak bir hukuk sisteminin işlemediğini, resmi mahkemelere çok az başvurulduğunu, bazen iki bölüm arasından geçen bir nehrin bunları kesin olarak birbirinden ayırdığını yazmıştır. Süleyman Fikri bu bölünmüşlüğe örnek olarak Manavgat Nehri’nin ayırdığı Manavgat ile doğusundaki Düşenbihi vermiş; 20. yüzyılın başlarına kadar Düşenbih tarafında ceza gerektiren bir suç işleyenlerin Manavgat tarafına, yani nehrin öbür yakasına kaçmakla adeta yabancı bir hükümete iltica etmiş sayıldığını belirtmiştir. Bkz. Süleyman Fikri, “Antalya Tarihine Ait Vesikalar IV”, *Türk Akdeniz*, IX/2 (1938), s. 8.

35 1843 Ekim ortasında şehre gelen Albert Grafvon Pourtalès, Mısır ve Antalya arasındaki yoğun ticari ilişkilere değinirken, bu ilişkilerin Antalya’yı bir Arap şehrine benzettiğini yazmıştı. Bkz. Carl Ritter, *Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen [...]*, c. XIX (Berlin: G. Reimer, 1859), s. 653.

36 Mesela 17. yüzyıl başlarında de Breves, şehir halkının Kuzey Afrika Arapçasını tanımlamak için kullanılan “Moresque” diliyle konuştuğunu yazmıştır. Bkz. François Savary de Brèves, *Relation des Voyages de Monsieur de Breves*, (Paris: Chez Nicolas Gasse, 1628), s. 23.

37 Nitekim 1935’te Elmalı’nın dağ köylerini ziyaret eden Antalya Milletvekili Türkan Baştuğ, bölge halkının Cumhuriyet’in ilan edildiğini bile duymadıklarına, geçmişe dair hatırlayabildikleri tek hadisenin, I. Dünya Savaşı nedeniyle ilan edilen seferberlik olduğuna tanık olmuştu. Bkz. Faysal Mayak, *Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Teşkilatının Faaliyetleri (1931-1951)*, (İstanbul: Libra Yay., 2015), s. 40-41.

38 Mesela Nisan 1805 ortalarında şehir ahali bir mahzar yazarak Antalya’nın “*sâbil-i deryâ ve serhad*” olduğunu ve yaz aylarında kalede müstahfizlar haricinde kimse kalmadığı için

tir.³⁹ Bu nedenle Osmanlılar Teke-İli'ndeki konargöçerleri “*gayet vahşi*” ve “*haşin*” olarak tanımlamış,⁴⁰ 18. yüzyılın ortalarına kadar bu topluluklarla yaşadığı sorunlar karşısında sık sık sürgün siyasetine başvurmuş,⁴¹ Antalya ve çevresinde devlet eliyle gerçekleştirilen sistemli iskân ancak 19. yüzyılın ortalarında başlamıştır.⁴²

Coğrafi parçalanmışlık ve aşiret temelli toplumsal yapı, bölgeciliği ve aileciliği (*familism*)⁴³ güçlendirirken, 18. yüzyılın ortalarında aileler arasındaki ilişkilere çoğu zaman kuvvetli husumetler ve çatışmalar damga vurmuştu. Tekelioğullarının bölgenin istikrarını sağladığı yüzyılın son çeyreğine kadar Teke-İli ve çevresinde; Kaşlı Kadiroğulları, Eğirdirli Yılanlıoğulları, Elmalılı Kara Muradzadeler ve Antalya Manavoğulları gibi büyük aileler arasında nihayetsiz çatışmalar yaşanmıştı.⁴⁴ Bu

---

korsan gemileri ufukta görüldüğünde büyük bir korkuya kapıldıklarını belirtmiş, kalenin tamirini, tahkimatın ise toplarla güçlendirilmesini istemişlerdi. Bkz. BOA. YB. 04. 6/8.

39 Bütünleşmenin önündeki diğer engelin, başkent ile bölge ahali arasındaki siyasi ve kültürel farklılıklar olduğunu söylemek mübalağa olmasa gerekir. Zira bölgedeki konargöçerler –ağırlıklı olarak– Osmanlı İmparatorluğu'nun “*Erdebil halkı*” olarak adlandırdığı Yörük/Türkmenlerdi. 16. yüzyılın başlarında Anadolu'yu alt üst eden Şah Kulu İsyanı bu bölgede başlamış ve bu dönemde Teke-İli'ndeki pek çok konargöçer ya İran'a sığınmak zorunda kalmış ya da Osmanlı idaresi tarafından sürgüne gönderilmişti. Bkz. Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu, Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri (1300-1501)*, çev. Barış Yıldırım (İstanbul: İletişim Yay., 2020), s. 128-141 ve 299-304. İran devleti tebaası olan ve 20. yüzyılın başlarında bile askerlik için İran'a giden konargöçerler, bölgedeki bilinen adlarıyla “*Şahsevenler*” için bkz. M. Şerif Korkut, *Hayattan Çizgiler Tanıdıklarım*, (İstanbul: Ötügen Yay., 2006), s. 26-32.

40 Fahrettin Tızlak, “Teke Sancağı Türkmenlerine Osmanlıların Bakışı”, XIV. *Türk Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara: 9-13 Eylül 2002, c. II/I, (Ankara: TTK, 2005), s. 495; BOA. C. ADL. 64/3870.

41 Mehmet Ak, *Teke Yörükleri (1800-1900)*, (Ankara: TTK, 2015), s. 155.

42 Tanzimat döneminde Teke Sancağı'nda iskân edilen konargöçerlerin tıpkı Müslüman olmuş gayrimüslimler veya azat edilmiş köleler gibi “*Abdullah oğlu*” adıyla anılmaları, kültürel ve siyasi farklılıkların sonucu olarak yorumlanabilir. 1860 ve 1862 arasındaki hükümleri ihtiva eden 11 numaralı Antalya şer'iyye sicilinde, iskân edilmiş Yörüklerin ata adları Abdullah olarak kaydedilmiştir. Bazı örnekler için bkz. AŞS. 11/10, AŞS. 11/12, AŞS. 11/13, AŞS. 11/18, AŞS. 11/19, AŞS. 11/21, AŞS. 11/26, AŞS. 11/136, AŞS. 11/146, AŞS. 11/164, AŞS. 11/169, AŞS. 11/173, AŞS. 11/191, AŞS. 11/235, AŞS. 11/236.

43 Kavramı, Edward Christie Banfield'den mülhem olarak kullanıyorum. Bkz. Edward C. Banfield, *Moral Basis of a Backward Society*, (Glencoe, Illinois: The Free Press, 1958), s. 15-41.

44 Anadolu Ahkâm Defterlerinde, 18. yüzyıl ortalarında bu aileler arasında yaşanan ve sık sık kasaba basma ve yağmalamaya, hatta katliamlara varan çatışmalara ilişkin örnekler vardır. Bazıları için bkz. BOA. Anadolu Ahkâm Defteri (A. {DVNS.AHK.A.d.}, nr. 56/550; nr.

çatışma kültürü nedeniyle Osmanlı idarecilerinin bölgeye yönelik tavrının esaslarını, aileler arasında denge kurmayı gözetken, bunun için aynı zamanda mali yönü de olan müsaderelelere başvuran bir siyaset belirlemiştir.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren adını duyurmaya başlayan Tekelioğulları bölgenin merkezinde, görece yalıtılmış bir kale-kent olan Antalya’da nüfuz kazandı. Ağustos 1767 tarihli bir belgede ailenin kurucusu Hacı Osman’dan⁴⁵ “*kethüdâ-yeri*” olarak bahsedilmesi⁴⁶ ailenin asker ve muhtemelen yeniçeri kökenli olduğuna ilişkin güçlü bir izlenim uyandırmaktadır.⁴⁷ Döneme ait Batılı kaynaklarda da Hacı Osman “*şehirdeki askerlerin reisi*” olarak adlandırılmıştır.⁴⁸ Emrindeki süvarilerle Osmanlı-Rus Savaşı’na katılacağını bildirildiği 1770’lerin başlarına tarihlenen bir belgede ise hem “*kethuda-yeri*” hem de “*âyân*” olarak zikredilmesi,⁴⁹ Hacı Osman’ın, kendisinden sonra oğulları tarafından da devam ettirilen ahali temsilciliğini bu tarihte üstlendiğini göstermektedir.

Hacı Osman 1770’de dönemin mutasarrıfı Vezir Hasan Paşa tarafından Teke mütesellimliğine getirilmiş ve bu tarihlerde Silistre muhafızlığına atanan Hasan Paşa’nın Antalya’da tasarruf ettiği aïdat, havâs-ı hümâyûn, imdâdiyye-i seferiyye ve mâhiyenin kabzına memur edilmişti.⁵⁰ Ne var ki Hacı Osman’ın mütesellimliği uzun sürmemiştir. Çünkü zimmetine para geçirdiği gerekçesiyle –bölgenin bir diğer büyük ailesinin reisi Yılanlıoğlu Musa’nın da muhtemelen işin içinde olduğu bir girişimin neticesinde– merkez tarafından azledilmişti. Muasır bir kaynak,

---

57/312; nr. 59/612; ayrıca Mehmet Ak, *Osmanlı Devletinde Bir Âyânlık Örneği Yılanlıoğulları*, (Antalya: Sahil Kitap, 2013), s. 16-24. Aileler arası çatışmaların yanı sıra bölge eşkiya faaliyetlerine de sahne oluyordu. Bazı örnekler için bkz. BOA. A. {DVNS.AHK.A.d., nr. 55/705, nr. 60/85.

45 Antalya Kaleiçi’nde Tekelioğlu Bekir’in inşa ettirdiği bir çeşmede cediti Himmet Ağa’nın adı geçse de, aileye ilişkin belgelerde Himmet Ağa’ya atıfta bulunulmaması ve ailenin Hacı Osmanoğulları adıyla tanınması, kurucu olarak Osman’ın kabul edildiğini gösterir. Çeşme kitabesinde “*Bekir Paşa bu çeşmeyi akıtdı fı sebillilâh. Bağışladı ki cediti Himmet Ağa rûhuna fı’llâh*” yazmaktadır.

46 BOA. AE. SMST. III 129/10033.

47 Halil İnalçık, *kethüdâ-yeri* ifadesinin kapıkulu kökenliler için kullanıldığını yazar. Bkz. Halil İnalçık, “Centralization and Decentralization in Ottoman Administration”, *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, eds. Thomas Naff, Roger Owen, (Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1977), s. 38.

48 *Mercurio Histórico y Politico*, 1775, s. 210.

49 BOA. AE. SMST III. 179/14073.

50 BOA. Mühimme Defteri (A. {DVNS.MHD.d.}, nr. 170/240.

başkentini sadece görevden almayla yetinmediğini, yeni mütesellim Musa'nın aynı zamanda Hacı Osman'ın infazıyla görevlendirildiğini yazmaktadır:

“Ülkenin ileri gelen beylerinden Hacı Osman ile mevcut Antalya mütesellimi Yılanlı Musa Ağa arasındaki anlaşmazlığın yarattığı endişeye şahit oluyoruz. İlki (Hacı Osman Ağa), başkentini kendisine tevdi ettiği görevler nedeniyle büyük bir itibar elde etmişti. Ama liyâkati ona düşman kazandırdı. Sultan'ın nezdinde zimmetine para geçirmekle suçlandı ve başının gönderilmesi Mütesellim'e emredildi. İkincisi (Yılanlı Musa) bu acımasız emri yerine getirmek için oğlunu görevlendirdi. Fakat bu sırada yaylada bulunan ve kendisine yönelik bu düşmanca girişime karşı uyarılan Osman Ağa gerekli tedbirleri aldı. İnfaz emrini yerine getirmekte başarısız olan Yılanlı Musa ise Osman'ın da kabul ettiği barış teklifinde bulunmak zorunda kaldı. Osman'ın hiç beklenmeyen bir anda Musa'dan intikamını almak için şehre saldırmasından endişe ediliyor.”⁵¹

Musa'nın başarısızlıkla sonuçlanan girişimi endişeleri haklı çıkararak iki aileyi karşı karşıya getirecek daha büyük olayların ilk işareti olmuş ve aileler arasındaki çatışma nedeniyle bölge kaçınılmaz olarak büyük bir bunalıma sürüklenmişti. Başkent ise bilinçli şekilde çatışmaya müdahale etmiyor,⁵² 18. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun bölge ileri gelenlerine yönelik takip ettiği denge siyaseti gereği, bu aileleri birbirlerine karşı kullanıyordu.

Büyük huzursuzluğa neden olan çatışmayı yatıştırmak için ahali ileri gelenlerinin başlattığı girişim sonuçlarını 1774'ün sonlarında verdi. Musa, küçük oğlu Mustafa'yı Hacı Osman'ın kız kardeşiyle evlendirmiş ve büyük oğlu Hasan'ın değil, Mustafa'nın mütesellim olmasını sağlamıştı. Buna rağmen iki aile arasındaki barış uzun sürmedi. Mustafa, 5 Ekim 1774'te Antalya'nın yaylası İstanos'a çağırıldığı kayınpederini, aralarında yaşanan bir tartışma nedeniyle vurarak öldürdü. Tartışmanın konusu, başkentten gelen, Kaşlı Kadir'in tenkili emrinin kimin tarafından infaz edileceğiydi.⁵³ Mustafa sadece kayınpederini öldürmekle yetinmemiş, baş-

51 *Courier du Bas-Rhin*, 17 Septembre 1772. Bir başka kaynaktan ise bölgenin önde gelen iki isminin arasının mütesellimlik makamı için verdikleri mücadele nedeniyle kötüleştiği; Hacı Osman'ın mütesellim olmasının daha muhtemel görüldüğü ama başkentini parası daha fazla olan Musa'yı tercih ettiğini yazar. Bu tercih zaten araları gergin olan iki ismi çatışmaya sürüklemiştir. Bu kaynak, Osman ve Musa'nın en son İstanos'ta karşı karşıya geldiklerini belirterek, Musa'ya verilen infaz emrini dolaylı olarak teyit eder. Bkz. *Mercurio Histórico y Politico*, 1773, s. 259-260.

52 *Thursday's Post*, 11 December 1773.

53 *Mercurio Histórico y Politico*, 1775, s. 210.

kentin daha sonra peşine düşeceği Hacı Osman’ın 1.000 kese tutarındaki nakdine ve Antalya’daki hanesine de el koymuştu.⁵⁴

21 Kasım gecesi, Hacı Osman’ın 18 yaşındaki oğlu Bekir, öldürülen babasının intikamını almak için kendisini destekleyen gençlerle birlikte şehre girdi ve Mütesellim Mustafa Ağa’nın konağına doğru yürüyüşe geçti. Mustafa’yı konakta bulamayan Bekir ertesi gün şehrin ileri gelenlerini toplayarak babasının intikamını almaya kararlı olduğunu açıkladı.⁵⁵ Bekir, âyanlarının öldürülmesine tepkili olan ahalinin desteğini kazanmakta güçlük çekmemiş ve şehrin yeni âyanı seçilmişti.⁵⁶ Nitekim öldürülmesinden kısa süre sonra kaleme alınmış bir mektupta şehir ahalsinin Hacı Osman’ı unutmadığı, katillerinden ise nefret ettiği yazılıyordu.⁵⁷ Bu arada ahali ileri gelenlerinden oluşan bir heyet, olanları askerleriyle birlikte şehrin dışında takip eden Mustafa’yı geri çekilmesi hususunda ikaz etmiş, aksi halde kendisine karşı koyulacağını bildirmişti.⁵⁸

Bu gelişmelerden sonra Antalya, Bekir ile Mütesellim Mustafa arasındaki çekişmenin neden olduğu büyük bir kargaşaya sahne oldu. Mart 1777’de dönemin mutasarrıfı Abdurrahman Paşa sancaktaki “*ihtilâlin*” maiyet halkına zarar verdiği gerekçesiyle “*reâyâ-perver*” olarak tanımladığı Bekir’in sancağın yeni mütesellimi olmasını talep etti.⁵⁹ Bekir, Şubat 1778 ilâ Ekim 1778 arasında dokuz ay mütesellimlik yapmış⁶⁰ ama bir süre sonra, muhtemelen babasının öldürülmesiyle ilgili bir mesele nedeniyle, Elmalı kasabasını yağmaladığı ve 30 kadar kasaba sakinini katlettiği iddiasıyla hakkında idam fermanı çıkarılmıştı. İnfaz görevi ise Yılanlıoğlu

54 BOA. D.BŞM.MHF. 57/90. Hacı Osman’ın öldürülmesinden sonra –1775’te– kaleme alınan bu belgede Teke Mütesellimi Yılanlıoğlu Mustafa’nın Hacı Osman’ı “*agraz-ı nefşâniyyesini icrâ kasdı ile bi-gayri hakkın katlettiği*” belirtilmiştir. Fakat Bekir’in asi ilan edildiği 1779’da Hacı Osman’ın ölümünden siyaseten katil olarak bahsedilmiştir. Bkz. BOA. C.ZB. 86/4296.

55 *Mercurio Histórico y Politico*, 1775, s. 324.

56 *Mercurio Histórico y Politico*, 1775, s. 325.

57 İlgili mektupta “*memleketin yöneticisi ilan edildi*” (declararongefe del pais) ifadesi geçer; bunu âyan olarak çevirdim. Bkz. *Mercurio Histórico y Politico*, 1775, s. 211.

58 *Mercurio Histórico y Politico*, 1775, s. 325. Başkent nezdinde Bekir’in girişimi eşkıyalık olarak yorumlanmıştır. Bu tarihlerde “*Antalya Kalesi’ni zabt eden eşkıya ile yekdil olan*” Seyid Mehmed’in yargılanmasına dair bir hüküm bu girişimle ilgili olsa gerektir. Bkz. BOA. A.İDVNS.AHK.A.d., nr. 59/406.

59 BOA. AE. SABH. I. 353/24736.

60 BOA. C.ML. 745/30351.

Mustafa'ya verilmiş, ayrıca Kaptan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa'nın şehri denizden tazyik etmesi emredilmişti.⁶¹

Mustafa şehri neredeyse on ay boyunca kuşatmasına rağmen başarılı olamadı.⁶² Haziran 1779'da, uzun süreli kuşatmanın yol açtığı sıkıntılar nedeniyle şehir ahalisi, muhasaranın sonlandırılması şartıyla Bekir'i tard etmeyi vaat etti.⁶³ Bu arada Bekir –şartların daha fazla aleyhine gelişmesi üzerine– şehrin denizden tam olarak kuşatılmamasından da yararlanarak Antalya'dan ayrılmıştı.⁶⁴

Bekir'in firari olduğu dönemde Yılanlıoğullarının bölgedeki nüfuzu arttı.⁶⁵ Fakat bu, başkentle yaşadıkları anlaşmazlıklar nedeniyle bir süre sonra “*asi*” ilan edilmelerini engellemedi⁶⁶ ve bir kere daha denge siyasetine başvuran İstanbul Bekir'i affetti. 1784'te tekrar Teke mütesellimi olan Bekir aynı zamanda Yılanlıoğullarının tedibiyle görevlendirildi. Bu görevi gerçek bir intikam fırsatına dönüştüren Bekir, Yılanlıoğullarının Şeyh Ali dışındaki önde gelen isimlerinin ortadan kaldırılmasını sağlamış, Yılanlıoğullarının muhalefâtı ise başkent tarafından kabezilmişti.⁶⁷

Yılanlıoğullarının ortadan kaldırılmasından sonra Bekir “*mîrimîrân*” (vali) rütbesiyle taltif edildi ve “*Paşa*” unvanı aldı.⁶⁸ Bu tarihten itibaren Tekelioğulları bölgenin en güçlü ailesi oldu. Bekir 1786'da Hamid mukataasından bazı hisselerine sahip

61 Kasım 1778 tarihli bir mühimme hükmünde, Teke Sancağı Mütesellimi Bekir'in babasının siyaseten katledildiği günden beri şekâvet ettiği, en son Elmalı kasabasını yağmalayarak otuzdan fazla adamı katlettiği bildiriliyor, ortadan kaldırılması için Yılanlıoğlu Mustafa ile Kaptan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa'nın memur edildiği belirtiliyordu. Bkz. BOA. A. {DVNS. MHD.d., nr. 175/1101.

62 Kuşatmanın uzamasının başkentte neden olduğu tepki ve Mustafa'nın gerekçeleri için bkz. BOA. C. ZB. 86/4296; BOA. AE. SABH. I. 147/9999.

63 TS.MA.e. 704/37.

64 Tızlak, “Bir Âyân Ailesi”, s. 99-100.

65 Bu dönemde Yılanlıoğullarının bölgedeki faaliyetleri hakkında bkz. Ak, *Yılanlıoğulları*, s. 48-62.

66 1784'te Yılanlıoğullarından Kör Hasan, Deli Ahmed ve İsmail'den “*şaki*” olarak bahsediliyor ve fermanlı oldukları belirtiliyordu. Bkz. BOA. C. ZB. 71/3533.

67 Ak, *Yılanlıoğulları*, s. 75-76, 83-86.

68 1790 tarihli bir ahali arzuhalinde Bekir'in 4 senedir vali olduğu belirtiliyordu. 14 Ağustos 1789'da Bekir'e gönderilen bir hükmünde adı “*Teke Sancağı Mutasarrıfı Mîrimîrân Bekir Paşa*” olarak zikredilmiş, 1790'da ise “*Mîrimîrân'dan Deli Bekir Paşa*” adıyla anılmıştır. Bekir'in unvanları için bkz. BOA. HAT. 202/10425; BOA. C. ML. 318/13068; BOA. HAT. 199/10148.

olmuş,⁶⁹ 1780’lerin ikinci yarısında ise kardeşi Hacı Mehmed’i Hamid mütesellimliğine tayin ettirmeyi başarmıştı.⁷⁰ Ne var ki 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşları, Tekelioğulları ile başkent arasındaki ilişkilerin tekrar gerilmesine neden oldu. Gerilimin ardında, savaş koşulları nedeniyle başkentten artan asker ve erzak talebi ile özellikle 1790’lardan itibaren ailenin bu talebe ilişkin itirazları vardı.⁷¹

Başkentten talepleri ve ailenin itirazları, bu dönemde merkez ile taşra arasındaki ilişkilerin mahiyeti hakkında, daha doğrusu taşra ileri gelenlerinin başkente neden ve hangi gerekçelerle mukabelede bulduklarına dair genel bir fikir vermesi açısından önemlidir.⁷² Zira Bekir, başkente, savaşın ilk dönemlerinde ailesinin cepheye “mîrilü” 3.800 süvari gönderdiğini, kendi kapı halkından gönderdiği 1.000 süvarinin ve amcasının ise İsmail Kalesi’nin savunması esnasında öldüğünü yazmıştır. Bekir, cepheye talep edilenin üzerinde süvari göndermesine ve amcasının “*şehit düşmesine*” rağmen asker firarilerinin hesabının kendisinden sorulmasını veya yeni asker ve erzak talebini “*gadre müceb*” bir tavır olarak nitelemişti.⁷³

Bekir’in itirazları nedeniyle başkent bir süre sonra Tekelioğullarının nüfuzunu kırabilecek birilerini aramaya koyuldu.⁷⁴ Fakat Bekir savaştan birkaç sene önce Yılanlıoğullarını ortadan kaldırarak başkentten denge siyasetinin –kendisine tehdit oluşturan– karşı tarafını yok etmişti. Tekelioğullarının karşısında durabilecek tek kişi olduğu düşünülen Kaş Âyanı Kadrioğlu Ali ise seferde bulunuyordu. Bu koşullarda başkent, bölge coğrafyasının dağlık ve sarp olduğu, Bekir’in pek çok mühimmatla takviye ettiği kalesine sığınabileceği, bu nedenle hakkında kolay

69 BOA. C. ML. 178/7540.

70 BOA. HAT. 199/10148.

71 Başkentten asker ve erzak talepleri için bkz. BOA. C. BLD. 4/183; BOA. C. AS. 1139/50621; BOA. C. AS. 943/40945; BOA. C. AS. 138/6116.

72 Halaçoğlu, Mühimme Defterleri’ndeki hükümlerden hareketle Bekir’in asker tedarik etme hususundaki tutumunu “*gevşek davranmak*” olarak tanımlar. Halaçoğlu, Hacı Mehmed’in başkentle askeri ilişkilerini de “*daima isteksiz davranmış, göndermiş olsa da istenilen yere en son varanlar daima onun askerleri olmuştur*” sözleriyle yorumlamıştır. Tızlak da meseleye bu çerçeveden bakmaktadır, hatta tebliğinin bölüm başlıklarından biri “*devletin emirlerini yerine getirmede gevşek davranma*”dır. Bkz. Halaçoğlu, *Teke Mütesellimi*, s. 14, 20-24; Tızlak, “Tekelioğlu İsyanı”, s. 240.

73 Ailesinin cepheye asker sevki hususundaki çabaları ve başkentten talepleri karşısındaki tutumuna ilişkin Bekir’in kaleme aldığı yazılar için bkz. TS. MA. E 158/37; BOA. C. AS. 727/30482.

74 BOA. HAT. 1397/56069.

kolay gelinemeyeceği gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kaldı.⁷⁵ Ayrıca, Bekir'in kardeşi Hacı Mehmed İsparta'da mütesellimdi ve Bekir'e şöhret ve metanetini veren oydu.⁷⁶ Bu nedenle başkent Bekir'in nüfuzunun önünü almak için 1790-91'de Yılanlıoğlu Şeyh Ali'yi Hamid mütesellimi olarak görevlendirmişti. Fakat bu iki aile arasındaki husumeti canlandırmaktan başka bir işe yaramadı. Bölgenin tekrar kargaşaya sürüklenmesi ve Hamid Sancağı ahalisinin talebi üzerine başkent, mütesellimlik görevinin iki aileye de verilmemesini kararlaştırdı.⁷⁷ Bununla birlikte, bir süre sonra Hamid Sancağı tekrar Hacı Mehmed'in idaresi altına girmişti.⁷⁸

Mütesellimliği boyunca Bekir –babasının intikamını almaya çalıştığı dönemler haricinde– imparatorluğun denge siyasetinin gereklerini çoğu zaman yerine getirmiş, koşulların sağladığı fırsatlardan yararlanabildiği için “asi” ilan edilmesine rağmen “*mîrimîrân*” olmayı ve hasımlarını ortadan kaldırmayı başarmıştı. Bekir'in bölgenin istikrarını sağlaması, bu dönemde Avrupa piyasalarının gösterdiği güçlü taleple birleşince,⁷⁹ yüzyılın sonlarına doğru bölgede ticari amaçlı tarımın yaygınlaşmasını ve Antalya'nın Akdeniz adalarına sevk edilen zahirenin önemli mahreçleri arasına girmesini teşvik etmişti.⁸⁰ Bu gelişmenin sonuçlarından ilki, başta Bozova ve çevresindeki çiftliklerde olmak üzere bölgede zirai faaliyetlerin ve üretimin yoğunlaşmasıydı.⁸¹ Diğerleri ise deniz aşırı ticarete aracılık eden Rumların

75 BOA. HAT. 1396/55977.

76 BOA. HAT. 1395/55903.

77 Ahali arzuhali ve Padişah'ın bu talebi uygun bulduğuna ilişkin Hatt-ı Hümayun için bkz. BOA. HAT. 199/10148.

78 BOA. C. DH. 271/13516.

79 Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi*, çev. K. Emiroğlu, (İstanbul: Belge Yay., 1993), 23-24.

80 Şehrin ve limanın ticari önemi 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmıştı. Bkz. Panag. P. Chatzıpetrou, *Istoria Tis Attaleias Tis Mikras Asias Apo Tis Ktiseos Afti Mechri Tou 1922*, (Athina: yayınevi belirtilmemiş, 1969), s. 57; Tekelioğlu Bekir'in adının zahire kaçakçılığı yaptığı gerekçesiyle anılması bu ticari hareketlilikle ilişkili olsa gerektir. Bkz. BOA. HAT. 1415/57840.

81 Çiftliklerdeki üretim faaliyetinin göstergesi sayılabilecek müstahkem konut ve ikamet kuleleri bu dönemde Antalya'da da inşa edilmişti. İnalçık'ın “*plantasyon benzeri çiftlik*” olarak tanımladığı, Ayda Arel'in Ege bölgesindeki örneklerini verdiği ikamet kulelerine Antalya'dan verilebilecek en az iki örneğin varlığından haberdarız. Bunlardan ilki, Bekir'in, kaynaklarda Gürdek Kalesi olarak zikredilen ve tarımsal işletmelerin yoğun olduğu İstanos sahrasındaki çiftliğidir. Gürdek Kalesi'nin olduğu yer, İstanos Çayı tarafından sulanan ve bir iç-havza özelliği gösteren Bozova bölgesidir. Buna benzer bir başka muhkem çiftlik, Tekelioğullarının himayesi altındaki Tugayoğullarına ait Manavgat'taki kuleli çiftliktir. Bkz.

şehirdeki etkisinin artması⁸² ve Bekir’in girişimleriyle inşa edilen saray ve hanların şehrin makro formunu dönüştürmeye başlamasıydı.⁸³

Öte yandan, zahire ticaretinin nimetlerinden daha fazla istifade eden ve Tekelioğullarına en parlak dönemini yaşatan Bekir’in kardeşi Hacı Mehmed oldu. Bunu, bölgeye olan hâkimiyetine, başkent taleb ettiği anlarda hizmetini sunabilmesine veya bu talepleri başkentle müzakere ederek reddedebilmesine borçluydu. Nitekim Hacı Mehmed’i mütesellimliğe götüren yol başkent mûsadere siyasetinin gereklerini yerine getirmesi nedeniyle açıldı. Genel çerçevesi 1770-1810 arasındaki mali kriz döneminde atılan bu siyaset, bu dönemde sistemli bir şekilde uygulanan mûsadereyi başkente gelir sağlama aracına dönüştürmüştü.⁸⁴ 18. yüzyılın sonlarında başkent bazen doğrudan kendi görevlendirdiği bir memur aracılığıyla, bazen de üçüncü şahıslara el koyma haklarını devrederek birçok mûsadere gerçekleştirmişti. Bu siyasetin bir diğer özelliği ise ölen bir makam/mevkii sahibinin mirasını satın almaya, bu sayede servet ve statünün aile içinde kalmasına fırsat tanınmasıydı. Böylece hem başkent gelir sağlıyor hem de mûsaderenin muhatapı olan taraf, Yaycıoğlu’nun tabiriyle bir nevi “*veraset vergisi*” ödeyerek servetini muhafaza edebiliyordu.⁸⁵

Halil İnalçık, “The Emergence of Big Farms, Ciftliks: State, Landlords and Tenants”, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, (Londra: Variorum Reprints, 1985), s. 114; Ayda Arel, “Gothic Towers and Baroque Mihrabs: The Post-Classical Architecture of Aegean Anatolia in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, *Muqarnas*, X, (1993), s. 212-217. Teke Sancağı’ndaki çiftlikler için bkz. BOA. HAT. 1396/55977; Danieloglou, *Bir Pamphylia Seyahati*, s. 103. Bekir’in çiftliklerini depo gibi kullandığı ve düşmanlarıyla giriştiği muharebelerde askerlerinin iâşesini sağladığına ilişkin bkz. BOA. C. ML. 745/30351. İddiaya göre Hacı Mehmed de çiftliklerindeki mahsulün bir bölümünü 2.000 süvariden oluşan askeri gücü için kullanıyordu. Bkz. BOA. HAT. 535/26320.

82 de Ferrières-Sauveboeuf 1780’lerde Antalya ile Akdeniz adaları ve Kıbrıs arasında yoğun bir ticari ilişki olduğunu ve şehirde Rumların yaşadığını yazmıştır. Bkz. Louis-François de Ferrières-Sauveboeuf, *Mémoires Historiques, Politiques et Géographiques des Voyages du Comte de Ferrières-Sauveboeuf*, c. 2, (Paris: Buisson, 1790), s. 217

83 Evren Dayar, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Antalya Kaleiçi ve Çevresi”, *METU JFA*, 37/2 (2020), s. 63-64.

84 Yavuz Cezar, “Bir Âyan’ın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-Oğlu İsmail (Mûsadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)”, *Belleten*, XLI/161 (1977), s. 49, 55.

85 Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 107-109.

Bekir'in 1793'te eceliyle ölmesinden sonra,⁸⁶ muhalefâtını zapt etmek için İstanbul'dan bir memur mübaşir olarak görevlendirilmiş,⁸⁷ Hacı Mehmed'in talebine rağmen mütesellimlik görevinin Tekelioğullarından alınması, hatta muhalefâtın zaptından sonra hasmı Kaş Âyânı Ali Ağa'ya verilmesi düşünülmüştü.⁸⁸ Buna rağmen Bekir'in ölümünü takip eden günlerde Hacı Mehmed ağabeyinin malvarlığının müsadere edilmesine karşı çıkmadı. Bir süre sonra da muhalefâtı bedeli mukabilinde hazineden satın aldı. Bunun karşılığında 1794'te "kapıcıbaşı" unvanıyla Teke mütesellimi tayin edildi.⁸⁹

Hacı Mehmed'in mütesellimliğinin ilk yılları, başkent in bir ara kendisinin yerine görev vermeyi düşündüğü Kaş Âyânı Ali'yle mücadeleyle geçti. Bu mücadele, müsadere ve dengeye dayanan taşra siyasetinin esaslarını ve Hacı Mehmed'in bu siyasete vukufunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim 1795'te başkent, bir dizi sorun yaşadığı Ali'yi uyarma görevini Hacı Mehmed'e vermiş,⁹⁰ bir süre sonra da onu Ali'nin tedibi ve muhalefâtının zabtıyla görevlendirmişti. Bu süreçte Ali, muhtemelen Hacı Mehmed'le giriştiği çatışmalarda muvaffak olamadığından Kaş'ı terk etmek zorunda kaldı.⁹¹ Bunun üzerine başkent Ali'nin muhalefâtını 50.000 kuruş bedel karşılığında Hacı Mehmed'e devretti. Ne var ki Karaosmanoğullarının aracı olmasıyla Ali affedildi ve muhalefâtını devralabileceği ama karşılığında Îrâd-ı Cedid hazinesine 50.000 kuruş vermesi gerektiği kendisine bildirildi. Bunu yapmazsa muhalefâtı tekrar Hacı Mehmed'e verilecekti.⁹²

Sahibi henüz hayattayken bir kişinin malvarlığına bu şekilde el koyulması bu dönemde müsadere siyasetinin imparatorluk genelinde olduğu gibi Antalya'da yaygın şekilde uygulandığını göstermektedir. Ali'nin affedilmesi ise başkent in izlediği denge siyasetinin bir gereği idi, çünkü Yılanlıoğullarının bölgedeki etkisinin kırılmasından sonra Tekelioğullarının karşısında bir muvazene unsuru⁹³ olarak sadece Ali kalmıştı. Taşra muktedirlerinin birbirleriyle çatışmaları, bunlar arasında

86 BOA. C. ML. 237/9905.

87 BOA. C. ML. 233/9781.

88 BOA. HAT. 184/8538.

89 BOA. HAT. 106/4186. Esasında Hacı Mehmed "Devlet-i Âliye'nin işlerini görmek için nüfuzlu olmak lazım geleceğinden" ağabeyi gibi "mirimirân" rütbesiyle taltif edilmek istemiş ama bu talebi reddedilmişti. Bkz. BOA. HAT. 8538/184.

90 BOA. C. DH. 200/9956.

91 BOA. C. ZB. 28/1399; Sivrikaya, *Teke Mütesellimi*, s. 10.

92 BOA. C. ML. 257/10572.

93 Sivrikaya, *Teke Mütesellimi*, s. 7.

bir güç dengesi kurmak, hatta bazı durumlarda, çatışma sonrasında affedilmeleri karşılığında hazîneye gelir kaynağı sağlamak için uygun koşulları yaratıyordu. Birbirleriyle çekişen iki güç odağının varlığı ise merkezi devletin müzakere gücünü arttırıyordu.

Hacı Mehmed genellikle başkentten çelişkili tutumunun gereklerine göre hareket etmiş; imparatorluk merkezinin Ali’yi denge unsuru olarak gören tutumu, Hacı Mehmed’in ona karşı kesin tavır almasını engellemişti. Bu nedenle, 1804’te Ali tekrar asi ilan edilip firari olduğunda ve muhalledâtının zaptı bedeli karşılığında bir kere daha kendisine verildiğinde,⁹⁴ muhalledâtı Ali’nin kardeşine satmış ve 50.000 kuruş bedelini taksitle göndereceğini açıklamıştı.⁹⁵

Döneminin en başarılı taşra ileri gelenlerinden biri olan Hacı Mehmed’in başkentle ilişkileri, genellikle işbirliği çerçevesinde gelişmiştir. Bu sayede uzun yıllar mütesellimlik yaptığı Teke Sancağı’nın istikrarını sağlamış,⁹⁶ sancaktaki birçok tımar ve zeametini idaresini üstüne almış,⁹⁷ başkent nezdindeki itibarını arttırmış,⁹⁸ 1809’da Denizli hassını malikâne suretiyle deruhte ederek⁹⁹ ailesinin hâkimiyet sahasını daha önce hiç olmadığı kadar genişletmişti. Nisan 1812’de eceliyle öldüğünde¹⁰⁰ Hacı Mehmed’in nüfuzu, aralarında kardeşi Ahmet’in de olduğu pek çok hasmına¹⁰¹ rağmen batıda Tavas’a –19. yüzyılın başlarında bu sahadaki nüfuzunun

94 BOA. C. ML. 528/21623.

95 Hacı Mehmed’in temkinli davranmasının nedeni, Ali’nin “*afv ve ıtlâk olundum diye neşr ve erâcif eylediğini*” iştimesiydi. Hacı Mehmed bunun bir iddia olarak kalmayacağını muhtemelen tahmin ediyordu. Bkz. BOA. C. ML. 34/1560; BOA. C. ML. 50/2338.

96 Ahmet Halaçoğlu, Hacı Mehmed’in “*komşu sancak ve kaza ayan ve eşkıyası ile mücadelesinin*” Sivrikaya’nın tezinde özetlendiği şekliyle derli toplu bilgisini verir. Fakat Hacı Mehmed’in bu faaliyetlerinde, menfaatine olan işlere dört elle sarıldığını, aksi durumlarda ise ağır hareket ettiğini yazar. Bkz. Halaçoğlu, *Teke Mütesellimi*, s. 33-47.

97 Sivrikaya, *Teke Mütesellimi*, s. 22-26. Ariel Salzman, taşra ileri gelenlerinin iltizam sözleşmeleri vasıtasıyla kırsal bölgelerde yaşayan topluluklara nüfuz edebilme imkânı kazandığını ve bu topluluklar arasından yandaş edindiğini vurgular. Bkz. Salzman, *Osmanlı Ancien Régim’i*, s. 257.

98 Nitekim 1807’de Kadı Abdurrahman Paşa’nın muhalledâtını zapt etmesi kendisinden istendiğinde “*Anadolu’nun kibar ve kadim bir hânedânı*” olarak nitelenmişti; Sultan II. Mahmud ise Abdurrahman Paşa’nın ortadan kaldırılmasını “*güzel hizmet*” olarak tanımlamıştır. Bkz. BOA. HAT. 519/25384; TS. MA. e. 898/18.

99 Sivrikaya, *Teke Mütesellimi*, s. 26.

100 BOA. HAT. 1224/47833 C.

101 Hacı Mehmed’in Karaosmanoğulları tarafından desteklenen kardeşi Ahmed ile çekişmesi

nişanesi olarak Yatağan'a Müsellim Camii'ni inşa etmişti¹⁰²– doğuda Alanya sınırına, kuzeyde ise Isparta haricine uzanıyordu.¹⁰³

Hacı Mehmed'in başkentle kurduğu stratejik ilişkiler ve müzakere kabiliyetinin yanı sıra bu dönemde ailenin gücünü arttıran bir diğer gelişme, Napolyon Savaşları sırasında Antalya Limanı'nın yaşadığı ticari hareketlilikti.¹⁰⁴ 1812'de Antalya'ya gelen Francis Beaufort 19. yüzyılın başlarına tarihlenen bu hareketliliğe değinirken, bunun nedeninin Akdeniz'de konuşlanan İngiliz ordusunun buğday talebi ve bu talebin Sicilya'dan karşılanamaması olduğunu yazmıştır. Avrupa'daki zahire buhranı Psara (İpsara) ve Hydra (Suluca) adalarının girişimci sakinlerini o denli özendirmişti ki, buğday peşindeki İngilizler bu denizi çevreleyen sahillerin altını üstüne getirmişti.¹⁰⁵ Zahire ihracatının yanı sıra 18. yüzyılın sonlarında Akdeniz tarımsal ekonomisindeki olumlu gelişmeler, Tekelioğullarına ait büyük çiftliklerdeki zirai üretim ve istihdam imkânlarını arttırmış olmalıydı.¹⁰⁶

---

ve Ahmed'in Temmuz 1811 başlarında Antalya'yı kısa süre için ele geçirmesi, akabinde Hacı Mehmed'in ahalinin de desteğiyle şehri geri almasının tasviri için bkz. Francis Beaufort, *Karamania or A Brief Description of the South Coast of Asia-Minor*, (London: R. Hunter, 1818), s. 80-83. Ahmed'in başkent tarafından desteklenmeyen baskınını ve Karaosmanoğullarının himayesi altında yaşadığını Osmanlı belgeleri de doğrular. Bkz. BOA. C. DH. 44/2179; BOA. HAT. 300/17839; BOA. HAT. 300/17839.

102 BOA. HAT. 1509/2.

103 Olivier de Corancez, *Itinéraire d'une Partie Peu Connue de l'Asie Mineure, Contenant la Description des Régions Septentrionales de la Syrie*, (Paris: J.-M. Eberhard et A.-A. Renouard, 1816), s. 428.

104 Suraiya Faroqhi, "Exporting Grain from the Anatolian Southwest: the Power and Wealth of Tekelioğlu Mehmed Ağa and his Magnate Household", *Provincial Elites in the Ottoman Empire*, ed. A. Anastasopoulos, (Rethymno: Crete University Press, 2005), s. 298.

105 Beaufort, *Karamania*, s. 124-125. Hacı Mehmed'in –tıpkı ağabeyi Bekir gibi– zahire kaçaklığıyla itham edilmesi, üstelik "harbi mäkülesine" zahire sattığı iddiası muhtemelen bu ticari hareketlilikle ilişkili olarak ortaya atılmıştı. Bkz. BOA. C. ML. 254/10489.

106 Halil İnalçık plantasyon benzeri çiftlikleri ele aldığı makalesinde, Hacı Mehmed'in çiftliklerini verimlilik açısından Karaosmanoğullarının çiftlikleriyle kıyaslar. Aradaki fark Tekelioğullarının aleyhine çok büyüktür. Ne var ki İnalçık'ın Tekelioğullarına ait çiftlikleri değerlendirmek için kullandığı kaynak, 12 çiftliğin listelendiği 1815 tarihli bir tereke kayıdır. Başka bir ifadeyle, iki yıl süren isyanın neden olduğu tahribatın sonrasında tutulmuştur. Ayrıca, Tekelioğullarının çiftlik sayısı İnalçık'ın belirttiğinden daha fazladır. İsyanın bastırılmasından sonra bu çiftlikler tekrar ihya edilmek istendiğinde, Hicri 1230 senesinde listelenmişti. Buna göre Tekelioğulları sancak dâhilinde 38 çiftliği tasarrufu altında bulunduruyordu. Bkz. İnalçık, "Big Farms", s. 116; karşılaştırmak için bkz. BOA. KK. D. 2457.

Bütün bu gelişmeler ve Hacı Mehmed’in istikrarlı idaresi neticesinde Antalya, 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde Anadolu’nun önemli liman şehirleri arasına girmişti. Nitekim bu tarihlerde William Martin Leake, Antalya’nın Anadolu’nun iyi yönetilen şehirlerinden biri olduğunu yazmış;¹⁰⁷ Olivier de Corancez 1809’da ziyaret ettiği Antalya’yı Anadolu’nun güney sahillerinin en önemli şehri olarak tanımlamıştı.¹⁰⁸ Francis Beaufort ise şehrin çarşısının hareketli olduğunu, uzak iç bölgelerden her gün limana farklı malların getirildiğini belirtmişti.¹⁰⁹ Ticari hareketliliğin neticesinde Hacı Mehmed limanı ıslah etmiş; şehrin dört tarafı Hacı Mehmed’in yaptırdığı veya çalıştırdığı ticari işletmeler ile han ve depolarla donanmıştı.¹¹⁰

Artan refahın bir diğer göstergesi geleneksel şehir ile surların dışında birbirinin peşi sıra inşa edilen saraylardı. Bekir Paşa Sarayı, Müsellim Sarayı, Ali Paşa Sarayı ve Mermerli Köşk her ne kadar Tekelioğullarının imparatorluk merkezine alternatif bir güç odağına dönüştüğünü gösterse de, başkentte sarayın temsil ettiği iktidar kültürünün taşraya taşınmasına da vesile olmuşlardı. Nitekim Tekelioğullarının sur dışına inşa ettikleri ve hâkimiyetlerinin esas alameti olan iki sarayda da İstanbul’daki sarayın veya merkezin taşradaki temsili mekânı olan iç kalelerdeki sarayların/konakların iskân şeması taklit edilmişti. Başkenti örnek alan Tekelioğullarına ait bu saraylar, diğer âyân sarayları gibi ikametgâh ve ibadethaneyi bir arada inşa etmiş,¹¹¹ mahrem ve kamusal hayatı farklı avlular etrafında düzenlemiş, ikamet alanları ile idari işlevleri duvarlarla birbirinden ayırmıştı.¹¹²

107 William Martin Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor, With Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*, (London: John Murray, 1824), s. 133.

108 de Corancez, *Itinéraire d'une Parties*, s. 372.

109 Beaufort, *Karamania*, s. 125.

110 Hacı Mehmed Ağa döneminde Tekelioğullarının Antalya kent makro formu üzerindeki etkileri için bkz. Dayar, “Antalya Kaleiçi ve Çevresi”, s. 62-66. Bu dönemde zahire ticaretinin neden olduğu zenginleşme, Anadolu’nun diğer Akdeniz sahil kasabalarının gelişimini de desteklemiştir. Mesela Menemencioğlu Ahmed Bey, “*ol esnâda Frengistan’da pek şedid kabt u galâ olub Tarsus’dan pek çok zahâ’ir diyâr-ı ecnebiyyeye satılmağla (...) herkes zahire fûrûht edüb hâline göre temettü’ etmedik adam kalmadı*” diye yazmış ve bu hareketliliğin bölgenin gelişimi üzerindeki etkilerini “*el-ân meskenimiz olan Çiçekli karyesi bir iki sene içinde bir kasaba şekli kesb edüb bir takım konak ve hâneler binâ oldu*” sözleriyle tarif etmiştir. Bkz. Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, haz. Yılmaz Kurt, (Ankara: Akçağ Yay., 1997), s. 37.

111 Osmanlı İmparatorluğu’nda iktidarın mimari temsiline unsur olarak saray ve camii birlikteliği için bkz. Ali Boran, *Anadolu İç Kale Camii ve Mescitleri*, (Ankara: TTK, 2001); Tekelioğullarına ait saraylar için bkz. Dayar, “Antalya Kaleiçi ve Çevresi”, s. 62 ve bilhassa s. 63’teki harita.

112 Yayıncıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 71. Başkente öykünme, imparatorluk hanesinin evlilik

Başkente öykünme sadece saray inşasıyla sınırlı kalmamıştı. Hacı Mehmed, tıpkı III. Selim'in Nizâm-ı Cedid ordusu için Avrupa'dan uzmanlar ve talim subayları davet etmesi gibi, yanında çalışan Avrupalı bir tabip aracılığıyla Antalya'ya "Efrenc" topçular getirtmişti.¹¹³ Onun bu girişimi, 1770 ilâ 1820 arasındaki dönemi imparatorluğun çöküşüyle özdeşleştiren ve âyânları reform karşıtı olarak tavsif eden tarihçiliğin tasvirine uymamaktadır. Bu girişimler, Fatih Yeşil'in âyân kapı halkları için ifade ettiği gibi, ailenin bir medeniyet projesi olarak tartışılan Batılılaşma/modernleşme söyleminde hem Saray'a öykündüğü hem de onun rakibi olduğu şeklinde yorumlanabilecek gelişmelerdi.¹¹⁴

İsyan dönemi (1812-1814)

Hacı Mehmed hayattayken, ağabeyinin muhallefatinin müsadere edilmesini kabul etmesi örneğinde olduğu gibi, başkenti doğrudan karşısına almaktan kaçınmış, kendisinden talep edilen hizmetleri genellikle yerine getirmiş, bu suretle merkezi iktidarın bölgedeki güvenilir bir aracısı olmuştu. Buna rağmen, ailesini Sultan II. Mahmud'un izleyeceği taşra siyasetinin ilk hedeflerinden biri olmaktan kurtaramamıştı. Aile tarihi ve isyan hakkında yazan tarihçiler, II. Mahmud'un Tekelioğullarının "kâbusu kesilmesi"nin¹¹⁵ en önemli nedenlerinden birinin, Sultan'ın, Abdurrahman Paşa'nın katillerinden hesap sormak istemesi olduğunu iddia etmişlerdir. Mesela Erten, II. Mahmud'un reformcu Abdurrahman Paşa'nın katillerinden intikam almak için fırsat kolladığını, Hacı Mehmed'in ölümünün bu fırsatı yarattığını yazmıştır.¹¹⁶ Sultan'ın, "kendisinden önceki yenileşme hareketlerine destek vermiş bir Paşa'nın öldürülmesinden duyduğu memnuniyetsizlik" nedeniyle, hatta bir "gayz ve kin" eseri olarak Tekelioğullarını hedef aldığı iddiası Tızlak¹¹⁷ ve Halaçoğlu¹¹⁸

---

stratejilerini benimsemek şeklinde de olabiliyordu. Mısır'daki seçkinler arasında böyle bir öykünmeye ilişkin bkz. Jane Hathaway, *Osmanlı Mısırı'nda Hane Politikaları: Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalan Özsoy, (İstanbul: İş Bankası Yay., 2009), s. 127-128.

113 BOA. HAT. 1224/47843.

114 Fatih Yeşil, *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.,2016), s. 47-48.

115 İfade, İlber Ortaylı tarafından, II. Mahmud'un âyân siyasetini tanımlamak için kullanılmıştır. Bkz. Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s. 39.

116 Erten, *Tekelioğulları*, s. 30.

117 Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", s. 245.

118 Halaçoğlu, *Teke Mütesellimi*, s. 32.

tarafından da tekrar edilmiştir.¹¹⁹ Bu husustaki bir diğer iddia ise 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında başkentin asker taleplerinin Hacı Mehmed tarafından geçirildiği ve II. Mahmud’un bu tavrı unutmadığıdır.¹²⁰ Fakat ne âyânları reform karşıtı olarak tanımlayan tarihçiliğin etkisiyle ortaya atılmış ilk iddiaya ne de İstanbul ve taşra ileri gelenleri arasında yaşanması muhtemel bir anlaşmazlığın –bu tür anlaşmazlıkların başkentin taşra siyasetinin sonucu olduğu düşünüldüğünde– Tekelioğullarının sonunu getirdiği iddiasına bütünüyle katılmak mümkündür.¹²¹

Tekelioğullarını Sultan’ın hedefi haline getiren en önemli neden, II. Mahmud’la birlikte imparatorluğun taşrada takip ettiği denge ve müsadere siyasetinin terk edilmesiydi. Rodos’taki İngiltere Konsolos Vekili Massa’nın da ifade ettiği gibi,¹²² ne kadar süreceği belli olmayan ve hazinenin zararına yol açacak bir kuşatmanın göze alınması bile, Sultan’ın gelir elde etme amacı da taşıyan eski siyaseti terk ettiğini gösteriyordu.¹²³ Başka bir ifadeyle, II. Mahmud’un saltanatıyla birlikte imparatorluğun değişen taşra siyasetinin amacı Teke-İli’ne mutlak surette hâkim olma; bu siyasetin retorik ifadesi ise “*Teke Sancağı’nın dest-i tagallüb-i zulmden halâsi*”ydı.¹²⁴ Nitekim Hacı Mehmed’in ölümünden sonra kaleme alınan

119 Abdurrahman Paşa meselesiyle ilişkili olarak Sultan, Paşa’nın muhalefatının tam olarak açığa çıkarılmadığı ve İstanbul’a gönderilmeyip Antalya’da alıkonulduğu iddiasına tepki göstermiştir. Hacı Mehmed’in kabul etmediği bu iddiada maktulün akrabalarının Sadrazam Hürşid Paşa nezdindeki girişimleri de etkili olmuştur. Bkz. BOA. HAT. 986/41753.

120 Tızlak, “Tekelioğlu İsyanı”, s. 245.

121 Abdurrahman Paşa’nın muhalefatına ilişkin iddiaların II. Mahmud tarafından takip edildiği düşünüldüğünde, bu husustaki şayialar da aileye yönelik girişimi hızlandırmış olmalıdır. Bkz. BOA. HAT. 519/25384.

122 William Turner, *Journal of a Tour of the Levant*, c. III, (London: John Murray, 1820), s. 388.

123 Ölen makam sahibinin mirasının satın alınmasına imkân tanıyan, böylece servet ve statünün aile içinde kalmasına izin veren siyasetten vazgeçildiğini gösteren, başka bir ifadeyle merkezileşme siyasetinin göstergesi olarak yorumlanabilecek başka örneklerle de bu dönemde rastlanır. Mesela II. Mahmud, Encümen-i Meşveret’in kararına rağmen, Çapanoğlu Süleyman Bey’in 1813’te ölümünden sonra Bozok Sancağı’nı Çapanoğullarına mensup bir kimseye vermeyi reddetmişti. 1816’da ise Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa’nın muhalefatının, aileye 2.500.000 kuruş karşılığında satılmasına “... benim asıl irâdem akçe hâsil olsun demek olmayup ol-havâli vech-i layıkıyla idare olunsun demektir” sözleriyle karşı çıkarken, değişen taşra siyasetinin gereklerini dile getirmişti. Bkz. Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1980), s. 67-69; Yuzo Nagata, *Tarihîte Âyânlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, (Ankara: TTK, 1997), s. 52.

124 BOA. HAT. 1260/48767.

bir kaime başkentini değişen taşra siyasetini çarpıcı bir şekilde özetliyordu: Antalya ve çevresi mütesellimlikten çıkarılarak merkezden atanan bir vezir tarafından idare edilecek, bu karara karşı çıkanlar ortadan kaldırılacaktı. İbrahim Bey karara itaat ederse münasip bir görevle kayrılacaktı; fakat bu görev kesinlikle mütesellimlik olmayacaktı.¹²⁵ Bu nedenle Hacı Mehmed'in ölümünden sonra başkent hiç vakit kaybetmeden yeni siyasetinin gereklerini yerine getirmeye koyulmuş ve sancak mütesellimlikten çıkarılmış, ailenin muhalefâtının zaptı için de Nisan 1812'de Mîrâhûr-ı evvel İsmail Ağa görevlendirmişti.¹²⁶

Denge ve müsadere temelli taşra siyaseti, kendi koşulları içinde ne kadar başarılı olursa olsun,¹²⁷ taşra ileri gelenlerini alternatif bir güç odağı haline getirme potansiyeline her zaman sahipti. Başkentini siyasi ve kültürel etkilerinden görece uzak kalmış kesif konargöçer nüfusun yaşadığı bir coğrafyada ve Antalya gibi Mısır'la tarihi, ticari ve kültürel ilişkileri bulunan "*sahil-i deryâ ve serhad*" bir şehirde bu potansiyelin hayata geçme ihtimali daha fazlaydı.¹²⁸ Bu ihtimal, II. Mahmud'un imparatorluğun bölgede takip ettiği müzakere ve müsadere siyasetinden vazgeçmesinin en önemli nedeni olsa gerektir.

Öte yandan, İbrahim Bey'in, II. Mahmud'un saltanatıyla birlikte değişen imparatorluğun taşra siyasetini kavrayabildiğini veya kabullendiğini söylemek güçtür. Hacı Mehmed'in ölümünden sonra babası gibi İstanbul'la müzakereye girişmiş ve birkaç bin kese olduğunu söylediği babasının malvarlığı karşılığında mütesellim olmayı talep etmişti.¹²⁹ İbrahim Bey talebini, Hacı Mehmed'in muhalefâtını kay-

125 BOA. C. ML. 254/10489.

126 Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi, Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani - Tablil ve Tenkidli Metin*, c. II, haz. Mehmet Ali Beyhan, (Ankara: TTK, 2003), s. 840.

127 18. yüzyılın sonunda saltanatın zayıflayan gücüne ve meşruiyetine karşı ciddi tehditlere rağmen, Osmanlı İmparatorluğu, Asya'daki vilayetlerinin çoğunda ve bazı Avrupa vilayetlerinde taşra seçkinlerini başkentle bütünleştirmiş görünüyordu. Bkz. Dina Rizk Khoury, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarih yazımı Çözümlemesi", *Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Fethi Aytuna, (İstanbul: Kitap Yay., 2011), s. 171.

128 Nitekim İbrahim Bey'in amcası Mustafa'nın "*Mısırlı*" adıyla anılması veya ailenin isyanını tasvir eden mahalli bir destanda İbrahim Bey'e söylettirilen "*Kalenin başında toplarım katar katar / Mısır Beyi'ne dahi yolladım tatar*" sözleri, Tekelioğullarının, başkent karşısında ittifak kurabileceği merkezi işaret etmektedir. Bkz. Kum, "Tekelioğlu Türküsü", s. 5.

129 BOA. HAT. 284/17074. İbrahim Bey daha sonraki aylarda da babasının muhalefâtını uygun bir bedel karşılığında satın almak için girişimlerde bulunmuş, ama bu girişimleri

detmek için Temmuz 1812’de Antalya’ya gelen¹³⁰ İsmail Ağa’ya da iletmiştir. Fakat İsmail Ağa’nın kendisinin verebileceğinin çok üstünde bir talepte bulunduğunu iddia eden İbrahim Bey,¹³¹ 1.000 keseden (500.000 kuruş) fazla akçe verecek gücü olmadığını ve bunun karşılığında da mütesellim olmak istediğini belirterek Ağa’yı geri çevirmişti.¹³²

İbrahim Bey’in başkentle giriştiği müzakerenin bir diğer aracı şehrin önde gelenleri tarafından hazırlanan, bir yönüyle Yaycıoğlu’nun “*toplu eylemin genişlemesi*” olarak tanımladığı süreçle de ilişkilendirilebilecek mahzarlardı.¹³³ Mesela Aralık 1812’de imzacıları arasında Mevlevi dervişlerinin, esnaf temsilcilerinin ve kaza âyânlarının olduğu bir yazıda dağlık ve taşlık coğrafyası nedeniyle Antalya ahalisinin “*vahşi*” bir mizaca sahip olduğu, senelerce hariçten birileri tarafından yönetilmediği, bu sebeple Ali Paşa’ya tahammül edemeyecekleri vurgulanmış; Antalya’nın idaresinin Tekelioğullarına verilmesi, İbrahim Bey’in mütesellim atanması istenmiş, bu hususta daha önce de talepte bulunulduğu hatırlatılmıştı.¹³⁴

İbrahim Bey’in şehri terk etmeyeceği ve başkent talebi ettiği muhalefât bedelini vermeyeceği kesinleşince, Sultan, Karaosmanoğlu ile Çapanoğullarını görevlendirerek, Teke seraskeri tayin ettiği Karaman Valisi Çarhacı Ali Paşa’ya

---

hep reddedilmiştir. Mesela 27 Ağustos 1812’de Rumeli ordusundan Delibaşı Mehmed Ağa’ya “*Hala Teke mütesellimi*” imzasını kullandığı bir mektup yazmış ve Sadrazam’ı ikna etmesi için aracı olmasını istemişti. Ne var ki onun bu girişiminden haberdar olan Sultan bu talebi kesin bir dille reddetti. İbrahim Bey 1812 sonlarında da Sadaret Kaymakamlığı’na başvurmuş ve babasının muhalefâtı 5.000 keseye (2,5 milyon kuruş) raptedilirse emlak ve mülkünü satarak bunu karşılayacağını söylemiş, fakat bu müzakere girişimi de kabul edilmemişti. Bkz. BOA. HAT. 1224/47833 C; TS. MA. e 711/40; BOA. HAT. 649/31763 B; BOA. HAT.649/31763.

130 BOA. C. ML. 254/10489.

131 Kuşatma esnasında Antalya’da bulunan ve Hacı Mehmed Ağa ile İbrahim Bey’in doktorluğunu yapan –aynı zamanda İngiltere’nin Rodos’taki Konsolos Vekili– Signor Massa’nın İngiliz diplomat William Turner’a aktardığına göre İbrahim Bey başkente 800 kese teklif etmişti ve bunun ötesinde ödeme yapabilecek gücü bulunmuyordu. Bkz. Turner, *Journal of a Tour of the Levant*, c. III, s. 387.

132 Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, s. 897-898. Dipnot 129’da olduğu gibi, keseleri kuruşa çevirirken Beaufort’un verdiği oranlardan faydalandım. Bkz. Beaufort, *Karamania*, s. 81 ve 112.

133 Yaycıoğlu, *Partners of the Empire*, s. 79.

134 BOA. HAT. 649/31763 A. Antalya Naibi Seyyid Mehmed’in benzer içerikli ve İbrahim Bey’in mütesellim atanmasını talep eden yazısı için bkz. BOA. HAT. 649/31763 D.

Antalya üzerine yürümesi emri verdi.¹³⁵ Bu andan itibaren olaylar, Tekelioğullarının bölgedeki nüfuzunu ve meşruiyetini, dolayısıyla Sultan'ın ailenin başkente alternatif bir güç odağı olabileceği kaygısındaki haklılığını kanıtlayacak şekilde gelişti.

Hacı Mehmed'in muhalefâtını zapt etmesi ve İbrahim Bey'in tedibi için görevlendirilen Çarhacı Ali Paşa, öncü olarak kethüdası Derviş Paşa'yı Antalya üzerine gönderdi. Gelişmeleri öğrenen ve beklentileri boşa çıkan İbrahim Bey ise savaşmaktan başka çaresi olmadığını anlayarak Mevlevi Şeyhi Ahmet Efendi'den isyanının şer'i şerife aykırı olmadığına dair fetva aldı.¹³⁶ Daha sonra surları güçlendirdi¹³⁷ ve Osmanlı askerlerini şehre ayak bastırmamak için Burdur ve Antalya arasındaki yolları tahkim ettirdi.¹³⁸

1812 sonbaharında Derviş Paşa'nın idaresi altındaki askerler Antalya'ya ulaşmıştı.¹³⁹ İsyanın ve kuşatmanın seyrini değiştirecek olay da bu esnada yaşandı. Şehir ahalisinin bir bölümü "*Padişah ile husumet olmaz*" diyerek kethüdaya gizlice haber göndermiş ve bunların iltimasıyla askerler şehrin varoşuna girmeyi başarmıştı. Fakat Ali Paşa'nın askerleri varoşa girdikleri andan itibaren yağma ve katliama başlamış, ahali gelenlerin "*ölüm eri*" olduğunu anlamış ve İbrahim Bey'e çıkarak onunla beraber olduklarını bildirmişti.¹⁴⁰ Bu andan itibaren Ali Paşa'nın askerlerine yönelik mukavemetin gücü artmış, nitekim bir süre sonra Ali Paşa, yeterli destek alamadığı ve "*Yörüklerin ihanetine uğradığı gerekçesiyle*" askerlerinin geri çekilmek zorunda kaldığını yazmıştır.¹⁴¹

135 Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, s. 898.

136 Erten, *Tekelioğulları*, s. 36.

137 İbrahim Bey'in şehrin istihkâmını güçlendirmeye yönelik çalışmaları, Tekelioğullarının sarrafı ve vekilharcı Danieloğlu Dimitri tarafından aslı Yunanca tutulmuş mufassal bir hesap defterinde özetlenmiştir. Bkz. BOA. D. BŞM. d. 6947/8, s. 42.

138 Erten, *Tekelioğulları*, s. 39.

139 Bu ilk kuşatma esnasında Ali Paşa'nın askerlerin başında bulunmaması Sultan'ın tepkilerine neden olmuştur. Bkz. BOA. HAT. 1350/52746.

140 Câbi Tarihi'nde verilen bilgidен ve isyanın seyrinden anlaşıldığı kadarıyla katliam hadisesi, kuşatmanın ilk aşamasında –muhtemelen– 1812'nin son aylarında gerçekleşmiş olmalıdır. Bkz. Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, s. 996. "*Kat-i ama şüru ve hetk-i urz*" iddiasını Şânîzâde ile Cevdet Paşa da dile getirmiştir. Bkz. Şânîzâde Atâullah Efendi, *Tarih-i Şânîzâde*, s. 168 ve Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, s. 148.

141 BOA. HAT. 1350/52749.

Bu esnada Ali Paşa Kasım 1812’de maiyetiyle birlikte Karaağaç üzerinden Isparta’ya gelmiş bulunuyordu.¹⁴² Kısa bir süre sonra da Burdur’a geçmiş ve İbrahim Bey’in kuvvetleriyle ilk defa burada karşılaşmıştı. 26 Kasım günü İbrahim Bey’in kardeşi Ömer Bey ve birkaç yüz adamının olduğu, kule ve metrislerle tahkim edilmiş Çeltiközü’ne hareket eden Ali Paşa’nın askerleri, çatışmalardan sonra birkaç yüz isyancıyı ele geçirdi. Ömer Bey ve adamları ise Antalya’ya kaçmış, isyancıların geri kalanı dağlara sığınmıştı. Ali Paşa ibret-i âlem için muharebede yakalanan isyancılardan 15’inin başını kestirdi.¹⁴³

Ali Paşa, Burdur ve Antalya arasındaki güzergâhta da İbrahim Bey’i destekleyen Yörüklerin mukavemetiyle karşılaşmış, şehrin yakınlarına 1812 sonlarında güçlkle ulaşabilmiş, karargâhını Konyaaltı sahrasına kurmuştu. 4 Aralık’ta kaleme aldığı bir yazıda Yörük beylerini itaat altına aldığı, İbrahim Bey’in tüm kuvvetiyle şehir surlarının ardına çekildiğini yazmıştı. Bu arada başkent 1813’in ilk günlerinde Kaptan-ı Deryâ Hüsrev Paşa’nın da bölgeye sevk edilmesini kararlaştırmıştı.¹⁴⁴

Antalya kuşatmasının bu aşamasında şehir önündeki çatışmalar varoşu çevreleyen hendeklerin ötesinde yaşandı. Mesela 20 Şubat’ta İbrahim Bey 3.000 adamıyla varoştan çıkarak askerlere saldırmış, bu baskında iki taraf birçok zayıt vermişti.¹⁴⁵ Ne var ki bu ve benzeri çatışmalarda taraflar birbirlerine kesin üstünlük kuramıyor, çatışma başladıktan bir süre sonra İbrahim Bey’in kuvvetleri geri çekiliyor, Ali Paşa’nın askerleri ise daha önce yaşanan çatışmaların neden olduğu yorgunluktan ve hala Antalya Körfezi’ne gelmemiş olan Hüsrev Paşa’nın donanma desteğinden mahrum bulduklarından konumlarını muhafaza etmekle yetiniyordu.¹⁴⁶

Bu koşullar altında Ali Paşa bir süre sonra kuşatmayı sonlandırmak zorunda kaldı ve donanma desteği sağlandığında dönme üzere İstanbul’a çekildi.¹⁴⁷ Burada

142 BOA. HAT. 1224/47832 B.

143 BOA. HAT. 1224/47831 A.

144 BOA. HAT. 1301/50642.

145 BOA. HAT. 522/25505 A.

146 BOA. HAT. 582/28577 S. Sultan II. Mahmud, Ali Paşa’nın özellikle donanma desteği hususundaki taleplerinin karşılanmaması nedeniyle Sadrazam Hurşid Paşa’yı tenkit etmiştir. Bkz. BOA. HAT. 1350/52747.

147 Ali Paşa 16 Temmuz 1813 tarihli bir yazısında İstanbul’u “*kışlık ikametgâhı*” olarak tanımlamıştır. Bkz. BOA. C. AS. 882/37879.

birkaç ay kaldığı anlaşılan Ali Paşa, Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın Haziran ayı başlarında Antalya açıklarına geldiği¹⁴⁸ haberini alınca tekrar harekete geçmişti. Ali Paşa'nın ilk amacı, Antalya'ya inmeden boğazları isyancılardan arındırmak, Yörükleri İbrahim Bey'den tecrit etmek ve âyanların desteğini elde ederek gücünü arttırmaktı. Fakat yine Yörüklerin mukavemetiyle karşılaşmış, taraflar arasında Güllük, Döşeme ve Çubuk boğazları çevresinde yaz ayları boyunca devam edecek çatışmalar yaşanmış; Yörükler özellikle Güllük Kalesi'nde (Termessos) Ali Paşa'ya hayli müşkülât çıkarmışlardı.¹⁴⁹ İşleri biraz daha güçleştiren ise kaza âyanlarının başkentini tarafında yer almakta tereddüt göstermeleriydi.¹⁵⁰ Bu koşullarda Ali Paşa uzun süre çevre sancak ve kazalarda dolaşmış, fakat elindeki fermanın hükmünü infaz etmek için kendisine destek olacak çok az kimse bulabilmişti. Yörükler Ali Paşa'ya mukabele ediyor, âyanlar ayak direyerek İstanbul'dan asker gönderilmesinin lüzumundan bahsediyordu.¹⁵¹ Esasen bu tarihlerde Tekelioğlu İbrahim Bey'in kardeşi Ömer Bey de Yörüklerle irtibat kuruyor, onları kendi taraflarına çekmek için çalışıyordu.¹⁵²

Boğaz muharebelerinin devam ettiği günlerde Hüsrev Paşa Antalya Körfezi'ne ulaşmıştı. Hüsrev Paşa, Antalya açıklarına gelmeden önce Tekelioğullarının aile dostu olan Rodos Mutasarrıfı Hasan Bey'i de yanına almış ve İbrahim Bey ile görüşmesi için kaleye göndermişti.¹⁵³ Görüşmede İbrahim Bey, vilayetten çıkarılmamak üzere affını talep etmiş, aksi halde savaşmaya devam edeceğini bildirmişti. Hasan Bey bunun mümkün olmayacağını söylediğinde görüşme sona ermişti.

148 Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ*, s. 111.

149 BOA. HAT. 497/24383; BOA. HAT. 1224/47831 C.

150 Mesela Hüsrev Paşa'nın tabiriyle "*hıyânet-kar*" Pavlu (Sütçüler) Âyanı, ancak kuşatmanın sonlarına doğru huzura çıkarak ayağına kapanmış ve "*kabahatım vardır ve çoktur bilürüm ben kabahat edtimse sen afv eyle*" diyerek nedamet getirmişti. Bkz. BOA. HAT. 1224/47825 A.

151 Birçok kaza âyanı bu tarihte bile başkentini tarafında yer almakta tereddüt gösteriyordu. Bu tereddüt nedeniyle âyanlara pek de etkili olmayan bir emirname gönderilmişti. Ali Paşa, 6 Temmuz 1813 tarihli yazısında, âyanların tereddüdü üzerine II. Mahmud'un bir hat keşide ettiğini ve bu hatta "*eğer ki Tekeli şakisi ile beraber iseler bana bildirsinler yok değilse bir gün evvel kalksınlar ve ittifak ve ittihâd ile şunun gâilesini ber-taraf eylesinler*" sözleriyle emre itaat istediğini hatırlatmıştı. Bkz. BOA. C. DH. 84/4183.

152 BOA. AE. SMHD. II 18/1078.

153 Görüşme talebinin İbrahim Bey'den geldiğine ilişkin Hurşid Paşa'nın bilgilendirmesi hakkında bkz. BOA. HAT. 1262/48876.

Görüşme akabinde Hasan Bey, Hüsrev Paşa’yı “*cümle kale ahalisinin*” İbrahim Bey’le olduğu hususunda bilgilendirdikten sonra Rodos’a doğru hareket etti. Hasan Bey’in ayrılmasını fırsat bilen İbrahim Bey ise limanın açığında demirli bulunan donanmaya gülle attırılmış, hayli zayiata neden olmuştu. Bunun üzerine donanma Antalya açıklarından ayrılarak güvenli bir yere çekilmeye mecbur kalmıştı.¹⁵⁴

Antalya açıklarında bunlar yaşanırken Ali Paşa, 3 Temmuz’da Hüsrev Paşa’ya ilettiği bir kaimede hala boğazların denetimini sağlamakla meşgul olduğunu ve yakında Antalya’ya ineceğini yazıyordu. Fakat aradan bir ay geçmesine rağmen gelmeyince, Hüsrev Paşa, Ali Paşa’nın boğazları ele geçiremediğini, Ağustos’tan sonra Antalya Körfezi’nin tehlikeli olduğunu, Ali Paşa’nın Ağustos ayı içinde gelmesi gerektiğini İstanbul’a bildirdi.¹⁵⁵

Boğazları geçip şehre yaklaşmakta zorlanan Ali Paşa, 1813 Eylül’üne doğru yıpranmış olarak Antalya’ya varabildi.¹⁵⁶ Onun gelmesinden bir süre sonra da Hüsrev Paşa Antalya açıklarına dönmüş, böylece şehir hem karadan hem denizden muhasara altına alınabilmişti. Ne var ki Ali Paşa ile Hüsrev Paşa’nın buluşması Osmanlı komuta kademesindeki anlaşmazlığı gün yüzüne çıkardı. Zira şehrin kuvvetli bir şekilde kuşatılmasıyla birlikte firarilerin sayısı artıyor, fakat Ali Paşa şehirden çıkanlara kötü muamelede bulunuyordu. Hüsrev Paşa ise firar edenlerin kazanılması gerektiğine inandığından onlara “*emniyet ve selamet gösteriyor*”, Ali Paşa’nın da bu şekilde hareket etmesini istiyordu.¹⁵⁷ Bu anlaşmazlık İstanbul’a iletildiğinde Ali Paşa’nın görevden alınmasına ve Limni Adası’na sürgün edilmesine ilişkin ferman sadır olmuş, böylece başkentin Antalya seferinin ilk safhası sona ermişti.¹⁵⁸

1813’ün son günlerinde Ali Paşa’nın azledilmesinden sonra “*Antalya maslahatı*”yla görevlendirilen Hüsrev Paşa “*Antalya sahrasına ayak bastığında*” bir

154 Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, s. 996.

155 TS. MA. e. 858/46.

156 BOA. HAT. 1224/47831-D.

157 Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, s. 1042. Osmanlı belgeleri bu farklı muameleyi doğrulamaktadır. Hüsrev Paşa, Antalya maslahatına görevlendirildiği andan itibaren teslim olanlara kötü muamelede bulunmaması için Ali Paşa’yı uyarılmıştı. Ayrıca, Sultan II. Mahmud, Ali Paşa ile Hüsrev Paşa’nın Antalya meselesinde nasıl bir yol izlediklerini öğrenmek isteyince, II. Mahmud’a, Hüsrev Paşa’nın kaleden çıkanlara iyi davrandığı söylenmişti. Bkz. BOA. HAT. 1224/47824 B; BOA. HAT 299/17787.

158 Gelişmelerin ayrıntıları için bkz. BOA. HAT. 1224/47834 A; Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, s. 1042-1043; Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ*, s. 112.

durum değerlendirmesi yaptı. Dikkatini çeken ilk husus Antalya'yı kuşatan askerin perişan haliydi, bunun üzerine hem takviye güç talebinde bulunmuş hem de askerin iâşesini sağlamaya çalışmıştı.¹⁵⁹

Bütün olumsuz koşullara rağmen Ocak ayının ilk günlerinden itibaren şehre daha fazla yaklaşmayı başarmış, bu bölgeye tabyalar inşa ettirmiş,¹⁶⁰ aynı tarihlerde surların dışındaki ilk muharebelere de başlamıştı. Fakat yeterli askere sahip olmadığından muharebeler genellikle tarafların metrislerden birbirlerine ateş etmesi şeklinde cereyan ediyor, nadiren daha şiddetli çatışmalar yaşanıyordu. Mesela 9 Ocak 1814'te Çirkinoba tarafında Hüsrev Paşa'nın askerlerinden biri tek başına isyancıların tabyasına saldırmış, daha sonra yaşanan çatışmalarda isyancılardan 10'u öldürülmüş, 30'u sağ ele geçirilmişti. Ele geçirilenler sorgulandığında içlerinde şehrin Rum sakinlerinin de olduğu anlaşılıyordu.¹⁶¹

Bu gibi münferit çatışmalar haricinde Hüsrev Paşa'nın esas taktiği, kaleyi "dışarıya kuş uçmaya imkân bırakmayacak şekilde" çepeçevre kuşatıp içeridekileri teslim olmaya mecbur etmektir.¹⁶² Zaten kış oldukça şiddetli geçiyor ve tüm Anadolu'yu etkisi altına alan bir kıtlık hüküm sürüyordu.¹⁶³ Hüsrev Paşa'nın kalede bulunanların direncini kırması, onları İbrahim Bey'e karşı kıskırtması ve böylece "İbrahim Bey'in saat saat kolunun kanadının kırılmasını beklemesi" mâkul görünüyordu.¹⁶⁴ Bu nedenle isyancıların görebileceği şekilde tabyalara ilanlar astırılmış, surların içine kâğıtlar atılarak ahaliyi İbrahim Bey'i terk etmeleri için teşvik etmişti.¹⁶⁵ İddiasına göre bunda başarılı da olmuş, İbrahim Bey'in kardeşi Yusuf Bey ile eniştesinin aralarında olduğu birçok kişiyi kendi tarafına çekmişti.¹⁶⁶

159 Hüsrev Paşa'nın Antalya seraskeri olduğu andan itibaren içinde bulunduğu durum ve yaptıkların ilişkin bkz. BOA. HAT. 1224/47834 A; BOA. HAT. 1224/47834 B; BOA. HAT. 1224/47823 G; BOA. HAT. 1224/47834 E; Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ*, s. 112.

160 BOA. HAT. 1224/47830 A.

161 BOA. HAT. 1224/47834 G. Sultan II. Mahmud, İbrahim Bey'in askerleri arasında Rumların da olduğunu öğrendiğinde –velev ki bunlar zorla savaşırılmış olsalar bile– şaşırılmış, ona destek vermeyen âyanların "Antalya Rumları kadar gayreti olmadığını" belirtmiştir. Bkz. BOA. HAT. 1313/51194.

162 BOA. HAT. 1224/47830 A.

163 BOA. HAT. 1224/47830 B.

164 BOA. HAT. 1224/47830 E.

165 BOA. HAT. 1224/47834 F.

166 BOA. HAT. 1224/47823 C; BOA. HAT. 1224/47830; BOA. HAT. 1224/47823 B.

İbrahim Bey ise herhalde başka çaresi de kalmadığından kuşatmanın sonlarına kadar muharebe etmiş –hatta Hüsrev Paşa onun bu ısrarı karşısında “*ben böyle hâin, hırçın Türk görmedim*” demiştir¹⁶⁷ belki de harici bir destek beklemiş; ama kimse yardıma gelmemişti. Zira Hüsrev Paşa, Tekelioğullarının ümitlerini boşa çıkarmış, boğazlardan şehre inmeye çalışan Yörükleri “*cebren ve kahren*” geri çevirmeyi başarmıştı.¹⁶⁸ Bu şartlar altında Mayıs ayına gelindiğinde üstünlük Hüsrev Paşa’ya geçmişti. 5 Mayıs tarihli yazısında şehre “*kurşun menzilinden daha yakın sokulduğunu*”, yeni tabya ve metrisler yaptırdığını, surların içine haberler göndererek ahaliyi İbrahim Bey’e karşı kıskırttığını yazmıştı.¹⁶⁹ İyice sıkışan İbrahim Bey’in ise kuşatmayı yarmaktan başka çaresi kalmamıştı. Bu nedenle adamlarına Murat Paşa Cami önünde inşa edilen tabya üzerine hücum etmeleri emrini vermiş, fakat kesin bir galibiyet elde edemeyerek geri çekilmişti.¹⁷⁰ 26 Mayıs’ta adamlarından bir kere daha bu tabyaya saldırmalarını istemiş, fakat gene başarılı olamamış, kayıplar vermişti.¹⁷¹

Tüm bu gelişmelerin kuşatma altında yaşayanların direncini kıracağı muhakkaktı. Zaten uzun süredir surların içinde kapalı kalmış şehirde erzak azalmış, dışarıyla iletişim kesilmiş, bir yolunu bulanlar kaleyi terk etmeye başlamıştı.¹⁷² Savaşı bitirecek esas muharebeye de bu şartlar altında, 10 Haziran 1814 Cuma günü başlandı. Sabah saatlerinde Hüsrev Paşa’nın ordusu büyük bir gürültüyle tabyalarından hareket etmiş, hendeği aşarak Antalya’nın varoşunu ele geçirmiş, kale kapılarını tutmayı başarmıştı. İbrahim Bey ise kaleye giremeyip birkaç yüz adamıyla “*Hamamlı Kule*”ye sığınmıştı.¹⁷³ Bu andan itibaren şehir hem denizden

167 BOA. HAT. 1224/47830 C.

168 Hüsrev Paşa’nın iddiasına göre azledilen Ali Paşa’nın adamları “*Ali Paşa azlolundu, yollar açıktır*” diyerek Yörükleri kıskırtmıştı. Bkz. BOA. HAT. 1224/47834 C.

169 BOA. HAT. 1225/47864; BOA. HAT. 1224/47830 C; BOA. HAT. 1224/47830 A.

170 BOA. HAT. 1225/47864.

171 BOA. HAT. 1224/47844.

172 1862 Ekim’inin sonlarında Antalya’da olan E. Sperling, kuşatmanın son günlerinde neler yaşandığına ilişkin halktan duyduklarını şu şekilde anlatmıştır: “*Kuşatma günlerinde şehir halkı çok sıkıntı çekmiş, bombardıman esnasında sığınaklarda saklanmış, kıtlık baş göstermiş ve insanlar yenilmeyecek şeyler yemek zorunda kalmışlar. İbrahim Bey ise herkesi hain bellediği için Müslüman ve Hıristiyan ayrımı yapmadan şehir halkından iki yüz kişiyi kale burcundan aşağıya attirmiş. Halkın dayanma gücü kalmadığı bir anda da teslim olmaya karar vermiş.*” Bkz. E. Sperling “*Ein Ausflug in die isaurischen Berge im Herbst 1862*”, *Zeitschrift für Allgemeine Erdkunde*, 16 (1864), s. 66.

173 BOA. HAT. 1224/47847.

hem karadan korkutucu bir ateş altına alınmıştı. Şiddetli muhasarada ahalinin çoğu “*aman*” dilemiş, 13 Haziran günü Antalya “*fethedilmiş*”,¹⁷⁴ İbrahim Bey yakalanmıştı.

Hüsrev Paşa başkente gönderdiği 17 Haziran tarihli yazısında Antalya'nın “*harben ve kahren*” ele geçirildiğini, herhangi bir yağma yaşanmaması için dikkat edildiğini yazdı. Ayrıca, Tekelioğullarının akraba ve destekçileri kaçmaya fırsat bulamasınlar diye şehir kapılarını kapatmış, İbrahim Bey'i sorguya almıştı.¹⁷⁵ Bir süre devam eden sorgudan sonra İbrahim Bey'in başı kesilmiş, mahalli rivayete göre vücudu Kadın Deresi'ne atılmıştı.¹⁷⁶ Sultan'a gönderilmek için balmumuna sarılan kesik başı ise Haziran 1814 sonunda başkente ulaşmış ve ibret taşında teşhir edilmişti.¹⁷⁷

İsyanın bastırılmasından sonra İbrahim Bey'in yanı sıra ele geçirilen “*erkân-ı avenesi*” de öldürülmüş,¹⁷⁸ yeni bir isyan tehdidini bertaraf etmek için Tekelioğullarının hayatta kalan tüm fertlerinin Selanik'e sürülmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁹ Ailenin muhallefâtını zapt etmek üzere Teke ve Hamid sancakları mutasarrıflığıyla görevlendirilen Vahid Paşa ise 21 Temmuz Çarşamba günü Antalya'ya gelmiş,¹⁸⁰ ilk iş olarak sürgünleri gerçekleştirmişti.¹⁸¹ Daha sonra, bölgede merkezi otoritenin tekrar hâkim kılınması,¹⁸² yerel iktidar dengesinin

174 “Fetih” kavramı Antalya'yı ele geçiren Hüsrev Paşa tarafından kullanılmıştır. Vurgunun yapıldığı belgeler için bkz. BOA. HAT. 1224/47823 A; BOA. HAT. 1224/47829 A; BOA. HAT. 1351/52774.

175 BOA. HAT. 1224/47848.

176 Erten, *Tekelioğulları*, s. 40.

177 Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ*, s. 121.

178 Bu süreçte aralarında İbrahim Bey'in önde gelen savaşçılarından (İğdirli) Yanıkzâde Mehmed ile (Mellili) Arapoğlu Hacı Veli gibi Yörük beylerinin olduğu birçok isim idam edilmiştir Bkz. BOA. C. ZB. 56/2787; BOA. HAT. 1224/47859; BOA. HAT. 1224/47846.

179 Şehrin ele geçirilmesinden sonra Hüsrev Paşa'nın icraatları için bkz. Çelik, *Şeyhül-Vüzerâ*, s. 118-122.

180 BOA. HAT. 1224/47871.

181 Bu hususta kimseye müsamahakâr davranılmamış, kuşatma esnasında Hüsrev Paşa'ya sığınan Tekelioğlu Yusuf Bey bile sürgünden muaf tutulmamış, toplam 51 kişi Selanik'e gönderilmişti. Bkz. BOA. HAT. 1224/47850; BOA. HAT. 1224/47838.

182 Bu süreçte Vahid Paşa, öncelikli olarak Tekelioğullarının bölgeyi nasıl yönettikleri, yerel ilişki ağları ve mali kaynakları hakkında bilgi almıştır. Bu bilgi, başkentin bölgedeki

yeniden tanzim edilmesi¹⁸³ için çalışmıştı. Vahid Paşa'nın bir diğer önemli meselesi ise isyan günlerinde tahrip olan kalenin imar ve tamiri olmuştu. Bu hummalı faaliyet bittiğinde Antalya'nın denetiminin başkente geçmesinin ve kalenin imarının nişanesi olarak şehrin ana kapısının batısındaki sur duvarına Sultan II. Mahmud'un kitabe ve tuğrası, limandaki sur duvarına da sadece tuğrası nakşedilmişti.¹⁸⁴

Sonuç

Aile tarihlerinin ana hatları ile 1812'deki isyanın aşamaları dikkate alındığında, Tekelioğullarının bölge tarihindeki yeri hakkında söylenebilecek ilk husus, Hacı Osman'ın âyân seçildiği andan itibaren ailenin hem şehir toplumunun hem de konargöçerlerin desteğini genellikle arkalarına aldıklarıdır. Hatta Hacı Mehmed, kardeşi Ahmed Antalya Kalesi'ni ele geçirdiğinde ve hazinesi yağmalandığında bile bu destek sayesinde –Beaufort'un ifadesiyle “*her şeyden çok halkının sevgisi sayesinde*”¹⁸⁵– şehri geri alabilmiştir. Ayrıca, isyan döneminde de şehir ahali ve konargöçerler, surların güçlendirilmesinde veya savaşarak –özellikle isyanın ilk aşamasında Ali Paşa konargöçerlerin güçlü mukavemetiyle karşılaşmıştı– ailenin yanında yer almış görünmektedir. 20. yüzyılın başlarında derlenmiş yerel destan ve manzumelerde de aileden genellikle olumlu bahsedilmiştir.

Bu makalede Tekelioğullarına verilen ahali desteğinin iki nedeni üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, ailenin, şehrin ve bölgenin gelişmesi üzerindeki olumlu etkisidir. Nitekim bir istikrar ve zenginlik devresinin sonucu olarak yorumlanabilecek inşaat faaliyetleri neticesinde Antalya, Osmanlı hâkimiyetine girdiği 15. yüzyıldan itibaren en müreffeh dönemlerinden birini Tekelioğullarının idaresi altında yaşamıştır. Bunun yanı sıra iltizam sözleşmeleri, Salzman'ın Diyarbakır

---

otoritesini güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Vahid Paşa'nın tahkikatına ilişkin bkz. BOA. C. ZB. 26/1270 ve BOA. HAT. 535/26320.

183 Yerel iktidar dengesi yeniden kurulurken, Tugayoğulları gibi Tekelioğullarının desteğiyle büyümüş ailelerin âyânlık vazifesinden alınmasına, İdriszadeler gibi isyan döneminde başkentin yanında yer almış ailelerin ise desteklenmesine –mesela Tekelioğullarına ait çiftliklerin bazıları bu aileye satılmıştı– özen gösterilmiştir. BOA. C. ZB. 26/1270 ve BOA. C. ML. 496/20149.

184 Evren Dayar, “1815 Haritası'nda Antalya Kalesi: Surlar, Kapılar ve Burçlar”, *Belleten*, LXXXIV/300 (2020), s. 668-674, 681.

185 Beaufort, *Karamania*, s. 82.

özelinde vurguladığı üzere, aileye, kırsal bölgelerde yaşayan topluluklara nüfuz edebilme ve bu topluluklar arasından yandaş kazanma imkânı sağlamış olmalıdır.

Ahali desteğinin ikinci nedeni ise ailenin bölge ahalisi için istihdam yaratabilme kabiliyetiyle, Yörük aşiretleriyle yakın münasebetiyle¹⁸⁶ ve nihayet âyânlık vazifesinin “*reâyâ-perverlik*” olarak tanımlanabilecek temsili işleviyle ilişkili olsa gerektir. Öte yandan böyle bir destek, 18. yüzyılda bölge ahalisinin, başkenti ve taşra siyasetini etkileyebilecek bir aktör olduğunu da göstermektedir. Bu makalenin ilgili bölümlerinde altı çizildiği gibi, Tekelioğullarının bir güç odağı olarak tarih sahnesine çıktığı andan itibaren bölge ahalisi, aile tarihinin belli başlı dönüm noktalarında destekleri veya itirazlarıyla etkili olmuştur. Başka bir ifadeyle, aileye verilen destek koşulsuz bir sadakat anlamına gelmemektedir.

Merkezi yönetim açısından bakıldığında ise Tekelioğullarının –diğer âyân ve hanedânlar gibi– başkentini taşraya nüfuz etmesine aracı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim “*eski rejim*”, taşra ileri gelenleri vasıtasıyla imparatorluğun nüfusu askere sevk edebilme ve mali kaynaklara ulaşabilme imkânlarını arttırmakla kalmamış, aynı zamanda taşra toplumunun belirli katmanlarını siyasi hiyerarşiye dâhil etmeyi başarmıştı.¹⁸⁷ Tekelioğulları da öykündükleri başkentini saray ve hane kültürünü Antalya’ya taşıyarak, reform çabalarının benzerlerini Antalya’da uygulayarak, aslında bir açıdan, başkentini bu çok parçalı taşra toplumuna nüfuz etmesine aracı olmuş görünmektedir.

Bu tablo, 18. yüzyılın sonunda saltanatın zayıflayan gücüne ve meşruiyetine karşı ciddi tehditlere rağmen, Osmanlı İmparatorluğu’nun, Asya’daki vilayetlerinin çoğunda ve bazı Avrupa vilayetlerinde taşra seçkinlerini başkentle bütünleştirdiği iddiasını desteklemektedir. Başkent bunu, bölgesel farklılıkları dikkate aldığı, müzakere temelli bir dizi etkili strateji geliştirerek başarmıştır. Bu stratejinin Teke Sancağı ve çevresindeki tezahürü ise birbirleriyle çatışan aileleri merkeze

186 Nitekim başlangıçta hiçbir şeye sahip olmayan bazı Yörük aileleri de Tekelioğullarının desteği sayesinde bölgede muazzam bir güç ve nüfuz kazanmıştı. Mesela Kadı Abdurrahman Paşa’nın yeğen ve damadının ifadesiyle “*Kazaya muhtar olacak makûleden değil*”ken bölgenin en nüfuzlu ailesi olan Tugayoğulları, sahip oldukları mevkiyi büyük ölçüde Tekelioğullarına borçluymuştu. Tekelioğulları ile Tugayoğulları arasındaki ilişki için bkz. Mehmet Ak, “Manavgat’ta Bir Âyân Ailesi Tugayoğulları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/12 (2010), s. 29-30; belgesel ifade için bkz. BOA. C. DH. 103/5118.

187 Salzman dâhil etme sürecinde malikâne sisteminin önemine vurgu yapar. Bkz. Ariel Salzman, “An Ancien Regime Revisited: “Privatization” and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire”, *Politics and Society*, XXI/4 (1993), s. 409.

bağlamakta ve hazineye gelir kaynağı yaratmakta işlevsel olan denge ve müsadere siyasetidir. Tekelioğulları genellikle bu siyasetin gereklerini yerine getirebildikleri için bölgenin en etkili ailesi olmuştur.

Ne var ki bu siyaset kendi koşulları dâhilinde ne kadar başarılı olursa olsun, taşra seçkinlerini alternatif bir güç odağı haline getirme potansiyeline sahipti. Antalya gibi “*sâhil-i deryâ ve serhad*” bir şehirde gerçekleşme ihtimali hiç de az olmayan bu potansiyel ve her zaman var olan rekabet ihtimali, II. Mahmud’un imparatorluğun müzakereyi esas alan denge ve müsadere siyasetinden vazgeçmesinin en önemli nedeniydi ve Sultan’la birlikte başkentten değişen taşra siyaseti, ailenin isyan ve tenkille sonuçlanan akıbetini hazırlamıştı.

“Âyanlar Çağı”nda Antalyalı Bir Hânedân: Tekelioğulları (1770-1814)

Öz ■ Bu makale, 18. yüzyılın ikinci yarısında Antalya ve çevresinde önemli bir güç odağı olarak ortaya çıkan Tekelioğullarını ele almaktadır. Makalede, Tekelioğullarının aile tarihinin dönüm noktaları, rekabet ettikleri güçlü ailelere rağmen nasıl iktidar oldukları, başkent ve bölgeleriyle ilişkileri, son olarak da isyanları incelenmektedir. Makalede ailenin sahip olduğu bölgesel iktidarın ardındaki iki nedene özellikle vurgu yapılmıştır. Bunlardan ilki, esasında Tekelioğullarının âyanlık vazifesinin bir sonucu olan yerel toplumun desteğiydi. Ailenin gücünü arttıran bir diğer neden ise 18. yüzyılın son dönemleri ile 19. yüzyılın başlarında imparatorluğun taşra ileri gelenleriyle müzakere etmeyi esas alan siyasetiydi. Başkent açısından müzakere siyasetinin en önemli özelliği taşra ileri gelenlerini imparatorluğun yereldeki temsilcileri olarak kullanmak, aynı zamanda merkezi iktidar için alternatif bir güç odağı olmalarını engellemektir. Bu amaç doğrultusunda başkent sık sık müsadereleşme başvurmuş, böylelikle hem yerel güç odakları arasında denge kurmayı hem de hazineye gelir sağlamayı başarmıştı. Tekelioğulları ise aileler arası çatışmaların sürekli olduğu bir coğrafyada, sahip olduğu ahali desteğiyle ve imparatorluğun bölgeyle ilişkilerini düzenleyen taşra siyasetinin sunduğu fırsatlardan yararlanarak yıllarca Antalya ve çevresini yönetmişti. Fakat ne aileye verilen ahali desteği mutlak bir sadakat anlamına geliyordu ne de başkentten taşra siyaseti değişmeden kalmıştı. Nitekim ailenin isyan ve tenkille sonuçlanan akıbeti üzerinde, II. Mahmud dönemiyle birlikte imparatorluğun müzakere temelli taşra siyasetinin değişmesi etkili olmuştu.

Anahtar kelimeler: Antalya, Tekelioğulları, isyan, II. Mahmud.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Antalya Şer'iyeye Sicilleri (AŞS), nr. 11.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri (BOA).

Ali Emiri Sultan Mahmud II (AE. SMHD. II).

Ali Emiri Sultan Mustafa III (AE. SMST. III).

Anadolu Ahkâm Defteri (A.{DVNS.AHK.A.d.}, nr. 55, 56, 57, 59, 60.

Cevdet Adliye (C. ADL).

Cevdet Askeriye (C. AS).

Cevdet Belediye (C. BLD).

Cevdet Dâhiliye (C. DH).

Cevdet İktisat (C. İKTS).

Cevdet Maliye (C. ML).

Cevdet Timar (C. TZ).

Cevdet Zabriye (C. ZB).

Bâb-ı Defteri Muhallefat Halifelîği (D. BŞM. MHF).

Bâb-ı Defteri Muhallefat Defterleri (D. BŞM. MHE. d).

Bâb-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Defterleri (D. BŞM. D).

Mevkufat Kalemi Defterleri (D. MKF. d).

Hatt-ı Hümayun (HAT).

Mühimme Defteri (A.{DVNS.MHD.d}, nr. 170, 175.

Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivi (YB. 04).

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TS. MA).

Diğer Kaynaklar

Ak, Mehmet: "Manavgat'ta Bir Âyân Ailesi Tugayogulları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3/12 (2010), s. 27-36.

Ak, Mehmet: *Osmanlı Devletinde Bir Âyânlık Örneği Yılanlıoğulları*, Antalya: Sahilkitap 2013.

Ak, Mehmet: *Teke Yörükleri (1800-1900)*, Ankara: TTK 2015.

Ak, Mehmet: "Teke Adı ve Yöresi Üzerine", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30 (2018), s. 1020-1040.

Aksan, Virginia: *Osmanlı Harpleri 1700-1870: Kuşatılmış Bir İmparatorluk*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: İş Bankası Yay. 2010.

- Arel, Ayda: “Gothic Towers and Baroque Mihrabs: The Post-Classical Architecture of Aegean Anatolia in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, *Muqarnas*, X (1993), s. 212-217.
- Beaufort, Francis: *Karamania or A Brief Description of the South Coast of Asia-Minor*, London: R. Hunter 1818.
- Banfield, Edward C.: *Moral Basis of a Backward Society*, Glencoe, Illinois: The Free Press, 1958.
- Boran, Ali: *Anadolu İç Kale Camii ve Mescitleri*, Ankara: TTK 2001.
- Câbî Ömer Efendi: *Câbî Tarihi, Tarih-i Sultan Selim-i Salis ve Mahmud-ı Sani - Tahsil ve Tenkidli Metin*, c: II, haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara: TTK 2003.
- Chatzıpetrou, Panag. P.: *Istoria Tis Attaleias Tis Mikras Asias Apo Tis Ktiseos Afti Mechri Tou 1922*, Athinai: yayınevi belirtilmemiş 1969.
- Cezar, Yavuz: “Bir Âyan’ın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Ayanı Kör İsmail-Oğlu İsmail (Müsadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)”, *Belleten*, XLI/161 (1977), s. 41-71.
- Cevdet Paşa: *Tarih-i Cevdet*, c. X, Dersâadet: Matbaa-i Osmaniye 1309.
- Corancez, O.: *Itinéraire d'une Partie Peu Connue de l'Asie Mineure, Contenant la Description des Régions Septentrionales de la Syrie*, Paris: J.-M. Eberhard et A.-A. Renouard 1816.
- Courierdu Bas-Rhin: 17 Septembre 1772*.
- Çelik, Yüksel: *Şeyhül-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa -II. Mahmud Devrinin Perde Arkası-*, Ankara: TTK 2013.
- Danieloğlu, Dimitri, E.: *1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati*, çev. Ayşe Özil, İstanbul: Suna İnan Kıraç Vakfı Yayınları 2010.
- Dayar, Evren: “Antalya’da Sıtma”, *Cedrus*, VI (2018), s. 649-674.
- Dayar, Evren: “1815 Haritası’nda Antalya Kalesi: Surlar, Kapılar ve Burçlar”, *Belleten*, LXXXIV/300 (2020), s. 667-716.
- Dayar, Evren: “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Dönemlerinde Antalya Kaleiçi ve Çevresi”, *METU JFA*, 37:2 (2020), s. 59-84.
- de Brèves, François Savary: *Relation des Voyages de Monsieur de Breves*, Paris: Chez Nicolas Gasse 1628.
- de Ferrières-Sauveboeuf, Louis-François: *Mémoires Historiques, Politiques et Géographiques des Voyages du Comte de Ferrières-Sauveboeuf*, c. 2, Paris: Buisson 1790.
- Erten, Süleyman Fikri: “Antalya Tarihine Ait Vesikalar IV”, *Türk Akdeniz*, IX/2 (Haziran 1938), s. 8-10.
- Erten, Süleyman Fikri: *Tekelioğulları*, İstanbul: Hüsniyatı Basımevi 1955.
- Farooqi, Suraiya: “Exporting Grain from the Anatolian South West: the Power and Wealth of Tekelioğlu Mehmed Ağa and his Magnate Household”, *Provincial Elites in the Ottoman Empire*, ed. Antonis Anastasopoulos, Rethymno: Crete University Press 2005, s. 293-317.
- Gazette de France: 13 Janvier 1775*.

- Halaçoğlu, Ahmet: *Teke Mütessilimi Hacı Mehmed Ağa ve Faaliyetleri*, Isparta: Fakülte Kitapevi 2002.
- Hathaway, Jane: *Osmanlı Mısırında Hane Poltikaları Kazdağlıların Yükseliđi*, çev. Nalan Özsoy, İstanbul: İşbankası Yay., 2009.
- Iatridou, Klimentos Sp.: *Synoptiki Istoría Attaleias*, Attaleia: N. K. Meli 1911.
- İnalçık, Halil: "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", *Studies in Eighteenth Century Islamic History*, eds. Thomas Naff, Roger Owen, Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press 1977, s. 27-52.
- İnalçık, Halil: "The Emergence of Big Farms, Ciflikli: State, Landlords and Tenants", *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Londra: Variorum Reprints 1985, s. 105-123.
- İnalçık, Halil: "Askeri ve Mali Dönüşüm (1600-1700)", *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay. 2020, s. 21-66.
- Karçınzade Süleyman Şükrü: *Seyahatü'l-Kübra: Büyük Seyahat*, yay. Salih Şapçı, Eğirdir: Eğirdir Belediyesi Yayınları 2005.
- Khoury, Dina Rizk: "Osmanlı İmparatorluğu'nda Merkez ile Taşradaki Güç Sahipleri Arasındaki İlişkiler: Bir Tarihyazımı Çözümlemesi", *Türkiye Tarihi 1603-1839, Geç Osmanlı İmparatorluğu*, çev. Fethi Aytuna, İstanbul: Kitap Yay. 2011, s. 171-193.
- Korkut, M. Şerif: *Hayattan Çizgiler Tanıdıklarım*, İstanbul: Ötügen Yay. 2006.
- Kum, Naci: "Tekelioğlu Türküsü", *Çağlayan*, I/VII (1936), s. 5-8.
- Leake, William Martin: *Journal of a Tour in Asia Minor, With Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country*, London: John Murray 1824.
- Mayak, Faysal: *Cumhuriyet Halk Partisi Antalya Teşkilatının Faaliyetleri (1931-1951)*, Libra Yayınları, İstanbul 2015.
- McGowan, Bruce: "Âyânlar Çağı 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*, c. II, ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert, çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper, İstanbul: Eren Yayınları 2004, s. 759- 867.
- Menemencioğlu Ahmed Bey, *Menemencioğulları Tarihi*, haz. Yılmaz Kurt, Ankara: Akçağ Yay. 1997.
- Mercurio Histórico y Politico*, 1773, 1775.
- Mert, Özcan: *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1980.
- Mert, Özcan: "II. Mahmud Döneminde Taşradaki Merkeziyetçilik Politikası", *Türkler Ansiklopedisi*, 1999, 13, s. 720-730.
- Nagata, Yuzo: *Tarihte Ayanlar, Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara: TTK 1997.
- Nagata, Yuzo: *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, İzmir: Akademi Kitapevi 1999.
- Necib, Fazlı: *Dehşetler İçinde, İnceleme-Metin*, haz. Bedia Koçakoğlu, Konya: Palet Yay. 2014.
- Ortaylı, İlber: *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Kronik Kitap 2018.

- Özkaya, Yücel: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara: TTK 1994.
- Ritter, Carl: *Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen [...]*, c. 19, Berlin: G. Reimer 1859.
- Salzman, Ariel: “An Ancien Regime Revisited: “Privatization” and Political Economy in the Eighteenth-Century Ottoman Empire”, *Politics and Society*, XXI/4 (1993), s. 393-424.
- Salzman, Ariel: *Modern Devleti Yeniden Düşünmek Osmanlı Ancien Régime'i*, çev. Ayşe Özdemir, İstanbul: İletişim Yay. 2011.
- Saraçoğlu, Hüseyin: *Akdeniz*, Ankara: MEB Yay. 1989.
- Sivrikaya, Adil: *Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa*, (Mezuniyet Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1966.
- Sperling, E.: “Ein Ausflug in die isaurischen Berge im Herbst 1862”, *Zeitschrift für Allgemeine Erdkunde*, 16 (1864), s. 1-69.
- Şânizâde Atâullah Efendi, *Tarih-i Şânizâde*, c. II, İstanbul: Süleyman Efendi Matbaası 1284.
- Teissier, Octave: *Inventaire des Archives Historiques de la Chambre de Commerce de Marseille*, Marseille: Typographie et Lithographie Barlatier-Feissat Père et Fils 1878.
- Thursday's Post: 11 December 1773*.
- Tızlak, Fahrettin: “Tekelioğlu İsyanı”, XIII. *Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, III/I, Ankara: TTK 2002, s. 239-243.
- Tızlak, Fahrettin: “Teke Sancağı Türkmenlerine Osmanlıların Bakışı”, XIV. *Türk Tarihi Kongresi Bildirileri*, II/I, Ankara: TTK 2005, s. 481-499.
- Tızlak, Fahrettin: “Antalya'da Bir Âyân Ailesi: Hacı Osman Hânedânı”, *Uluslararası Antalya Kongresi Antalya Kitabı*, c. I, Konya: Palet Yayınevi 2018, s. 96-103.
- Turner, William: *Journal of a Tour of the Levant*, c. III, London: John Murray 1820.
- Veinstein, Gilles: “Çiftlik Tartışması Üzerine”, *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, ed. Çağlar Keyder ve Faruk Tabak, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 2010, s. 35-56.
- Yaycıoğlu, Ali: *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford: Stanford University Press 2016.
- Yeşil, Fatih: *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay. 2016.
- Yıldırım, Rıza: *Aleviliğin Doğuşu, Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri (1300-1501)*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: İletişim Yay. 2020.
- Zens, Robert W.: “Provincial Powers: The Rise of Ottoman Local Notables (Ayan)”, *International Journal of History Studies*, 3/3 (2011), s. 433-447.